

VOORWOORD

Vaste prik in mei, sinds kort op de Epitaafkalender, is de Lente op de Begraafplaatsen, een organisatie van de Stad Brussel waarbij Epitaaf als geprivilegieerde partner optreedt. Dit jaar vindt de editie opnieuw plaats in Laken. Gooi de poorten en deuren open! Tijdens het weekend van 25 en 26 mei kunt u het kerkhof en het atelier bezoeken en deelnemen aan geanimeerde rondleidingen. Elk jaar werken we rond een thema, en dit jaar staan vrouwen centraal.

In deze editie van de Tafofiel spelen vrouwen ook de hoofdrol. U leest over vrouwen die in de vergetelheid zijn geraakt, maar een belangrijke rol hebben gespeeld. Denk bijvoorbeeld aan Gravin de Lalaing, een edeldame, hofdame en *dame de lettres* die tijdens haar reizen door Engeland, Frankrijk en Italië kennis maakte met intellectuelen en schrijvers wiens werken ze zou vertalen. U maakt ook kennis met Valentine Bender en haar mogelijke relatie met het grafteken opgericht voor het echtpaar Evrard-Flignot – dat mausoleum van het Lichtend Hart in Laken. Noteer het in uw agenda: 21 juni! Dat is binnenkort.

Tenslotte zoomen we in op een onbekend Salumument op het inmiddels bekende Perk 5B.

Maar eerst is er ons exclusief wandelconcert op vrijdag 24 mei, dat zal plaatsvinden in het atelier en op het kerkhof en wordt gebracht door het muziekensemble Oxalys. Er kan nog steeds worden ingeschreven. Doen, zou ik zeggen! De setting, de muziek, het programma (en naar het schijnt ook het goede weer) zijn ingrediënten voor een unieke ervaring die zijn weerga niet zal kennen. Ik kan het u garanderen, want zoals een vooraanstaand Grieks filosoof ooit zei: "Muziek en ritme vinden hun weg tot in de geheime plaatsen van de ziel."

Tom Verhofstadt, voorzitter

1. LENTE OP DE BEGRAAFPLAATS.....2

2. DRIEMAAL HET LICHTEND HART....3

3. HET GRAF VAN GRAVIN DE LALAING-NÉE DE MALDEGHEM.....6

4. LAKEN, PERK 5 B: HET GRAF VAN JOSEPH BLAES EN ELISA MEERTI20

5. BLOEMLEZING UIT DE PERS.....26

6. IN MEMORIAM WILLY BOULAERT.....32

Met de steun van

1. LENTE OP DE BEGRAAFPLAATS - LAKEN - 25 & 26 MEI 2024

Open deur en tentoonstelling in het Atelier Ernest Salu
thema: 'Vrouwen op de begraafplaats'

TOM VERHOFSTADT

3e ÉDITION | ÉDITE

PRINTEMPS
DES CIMETIÈRES

LENTE OP
DE BEGRAAFPLAATSEN

25 & 26.05.2024

10:00 > 17:00

CIMETIÈRE DE LAEKEN
BEGRAAFPLAATS VAN LAKEN

Onder impuls van de Stad Brussel werd dit uit Frankrijk opgestarte evenement voor het eerst in Brussel georganiseerd in 2022. Epitaaf werd betrokken bij de organisatie en de invulling van het evenement via een projectoproep en het werd een succes. Ook voor de editie van 2023 was de Stad Brussel vragende partij om samen met Epitaaf een programma samen te stellen voor activiteiten op de begraafplaats van Brussel te Evere, en dit in het kader van het art nouveaujaar. Dit heeft geresulteerd in een door ons verzorgde brochure met een art nouveauparcours.

De editie van dit jaar zal terug doorgaan op Laken waardoor ook het atelier zal worden opgesteld, met daarnaast rondleidingen op het kerkhof van Laken.

Het thema van deze editie is vastgelegd door de stad Brussel en betreft "vrouwen op de begraafplaats". Aan hen die een pioniersrol hebben gespeeld op één of ander domein, aan hen die carrière hebben gemaakt en werden aanbeden, maar ook aan hen die in de vergetelheid zijn geraakt, die onzichtbaar zijn gebleven of wiens stem onvoldoende werd gehoord. Epitaaf kan hierbij aansluiten vanuit verschillende invalshoeken. Enerzijds zijn vrouwen prominent aanwezig op de Lakense begraafplaats, denken we aan de

graftekens van La Malibran of Marie Popelin, maar ook de vrouw als model (of muze) weergegeven als pleurante (treurende vrouw). Anderzijds kan ook de rol van de Salu-vrouwen toegelicht worden, zowel binnen de werking van het bedrijf, als model of als kunstnaares. Deze thema's zullen worden uitgelicht tijdens een rondleiding en een tentoonstelling aan de hand van de verschillende gipsmodellen en atelierfoto's van de Epitaafcollectie in het atelier.

Het concept van dit evenement is gekend. Er wordt een programma samengesteld bestaande uit een rondleiding van anderhalf uur waarbij een gids van Epitaaf de nodige deskundige uitleg verschaft, hier en daar onderbroken door een kunstzinnig intermezzo; dat kan dans, muziek, recital, *spoken word* of een andere uitspatting zijn...

Daarna, of ervoor, kan u het atelier bezoeken waarbij er uitleg wordt gegeven bij de gipsen modellen van het atelier Ernest Salu waarbij de vrouw een centrale rol speelt.

Deelnemen kan enkel op reservatie (verplicht) en dit voor 24 mei 2024 om 12u per mail op publiekswerking@brucity.be – je dient te vermelden of je rondleiding van 10u30 (NL), 12u30 (NL), 13u30 (EN) of 14u00 (FR) wenst te volgen.

Foto Tom Verhofstadt

1. VALENTINE

Pierre de Thailles

Een kleine kanttekening bij het artikel van Aylelou & Bal in *Tafofiel* 60-61 (2023) over Jean-Valentin Bender. Zijn kleindochter was een beeldhouwster van wie men soms vergelijkingen heeft willen maken met de relatie tussen leerlinge Camille Claudel en leermeester Auguste Rodin. De verwijzing gaat geenszins op. Niet alleen kende de liefde van Valentine Bender (1884-1947) geen tragische afloop, zij werd ook niet in de schaduw gesteld door haar leermeester Egide Rombaux, die zijn vrouw in 1909 verliet voor zijn leerlinge. Vanaf het jaar daarop exposeert Valentine regelmatig in Luik, in Antwerpen, in Gent en veel in Brussel. Later huwden Rombaux en Bender. Van model, muze, minnares, levensgezellin werd Valentine echtgenote.

Bij zijn overlijden in 1942 op 77-jarige leeftijd erft Valentine het atelier van haar man. Een jaar voor haar eigen dood doneert zij de werken van Rombaux aan het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten van Brussel en het beeldhouwersalaam aan Léandre Grandmoulin (1873-1957) die vaak samenwerkte met Egide Rombaux.

Egide Rombaux kent u als de ontwerper van het beeld van de treurende vrouw in het mausoleum van het Lichtend Hart op Laken, opgericht voor het echtpaar Evrard-Flignot (zie *Tafofiel* nr. 26, pp 14-26). In dit artikel wordt foutief gemeld dat Cecilia Vandervelde in haar werk over de Brusselse begraafplaatsen (1997) de pleurante toegeschreven zou hebben aan beeldhouwer Pierre Theunis. Wel werd dit geopperd door Marcel Celis in zijn *Brusselse wandelingen over de Lakense begraafplaats* uit 1999. De hypothese Rombaux is echter meer plausibel. Het werd mij verteld door Ernest Salu III. Daarbij is Rombaux bij zijn terugkeer in België na

Licht gedrapeerd vrouwelijk naakt door Valentine Bender
foto: Auction.fr (2022)

zijn Prix de Rome bij Léonce Evrard beginnen werken. Later heeft hij trouwens ook een borstbeeld van Mevrouw Evrard gemaakt.

Maar de reden om dit alles hier te schrijven is dat er aanwijzingen zijn dat het Valentine Bender is die geposeerd heeft voor het beeld van de treurende vrouw. Kortom, nader onderzoek dringt zich op.

We ontvingen ook een lezersbrief over het Lichtend Hart van de hand van M. Claude Pirony.

Ik heb net uw zeer interessant artikel over het mausoleum Evrard-Flignot in uw tijdschrift van juni 2021 gelezen en het bracht me terug naar de jaren '80 toen ik voor het eerst over het fenomeen van het lichtend hart vernam. Ik was de eerste jaren fervente deelnemer aan de talrijke rondleidingen die uw jonge vereniging organiseerde in de Belgische begraafplaatsen. Vooral de veelvuldige wandelingen op Laken met telkens een ander thema (beeldhouwkunst, architectuur, Leopold I, Leopold II, de hotspots, muziek, vrouwen, enz.) boeiden me. Toen ik voor de derde maal de

'Inleiding tot de grafkunst' bijwoonde, sloot de toen gebruikelijke gids (ik ken zijn naam niet meer) de rondleiding af met een uitnodiging nog één merkwaardig monument te bezoeken. Hij vertelde dat die week een grafbewaker hem samenzwerderig had meegenomen naar een monument en hem iets bijzonders had getoond dat hij nu in primeur met de deelnemers wou delen. Voor het mausoleum vertelde hij een korte inleiding en nodigde ons dan uit naar binnen te gaan. Groot was de verwondering van alle aanwezigen. Het was alsof we een groot geheim dat gedurende jaren was vergeten mochten aanschouwen.

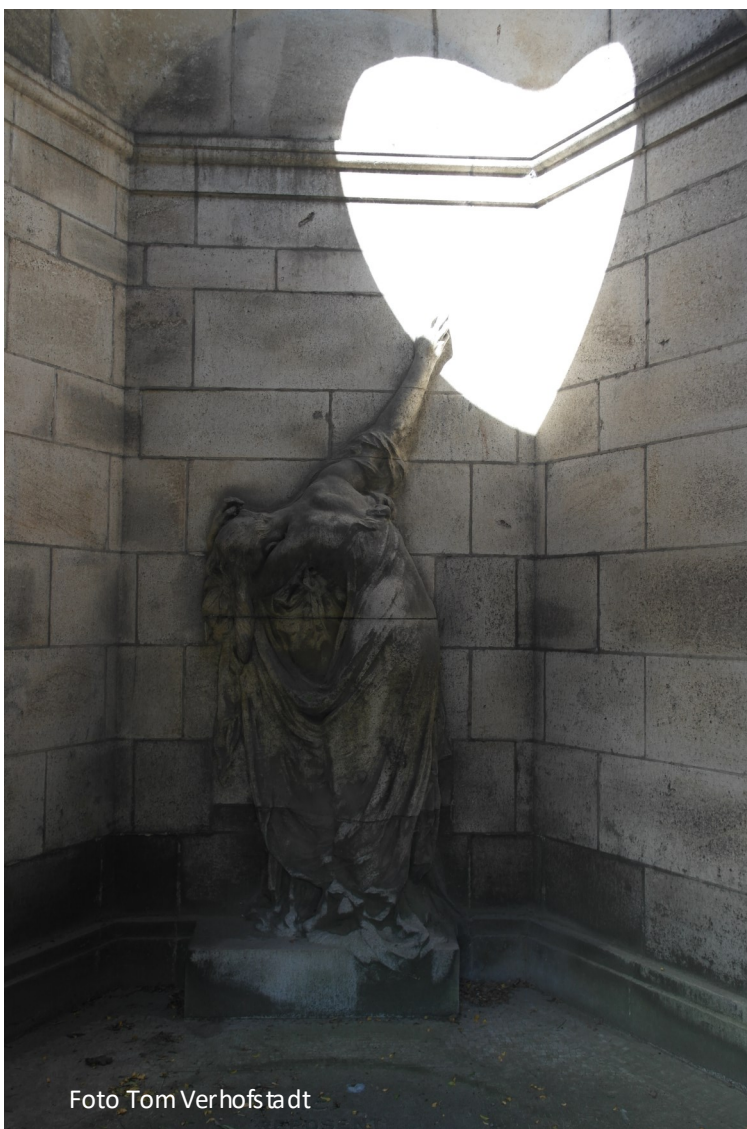

Foto Tom Verhofsadt

De gids beloofde ons voortaan het fenomeen van wat later het lichtend hart zou genoemd worden in elke rondleiding tijdens de zomer te vermelden. Later bleek dat dit fenomeen een eigen leven begon te leiden. Korte tijd nadien vertrok ik voor jaren naar het buitenland maar regelmatig las ik in een krant rond 21 juni over het lichtend hart. Ooit heb ik zelfs op een Amerikaanse zender een kort item gezien.

Nu ben ik met pensioen en terug in het land maar mijn benen laten me niet meer toe nog rondleidingen bij te wonen. De recente ontdekking van uw tafofielfnummers maken veel goed. Ik wens jullie nog het beste.

Een opmerking nog: in het artikel wordt gemeld dat Larabrie, de architect van het mausoleum mogelijk in het graf Evrard-Flignot zou liggen maar ik herinner me dat dezelfde gids tijdens een rondleiding op de begraafplaats van Ukkel-Dieweg het graf van die architect Larabrie aanwees.

3.

Het onderzoekersduo Bal & Dangles bevestigt dit laatste.

George Ernest Touaille de Larabrie, zoals hij voluit heette, is overleden op 28 december 1928 en werd inderdaad begraven op Ukkel-Dieweg in de concessie die hij er in 1908 nam naar aanleiding van de dood van zijn zoon Robert.

De referentie naar het bed maakt dit grafmonument tot een bijzonder voorbeeld van de funeraire symboliek van de slaap.

Meer bijzonderheden over die architect en dit monument zullen vermeld staan in ons boek over de architecten begraven op de Ukkelse begraafplaatsen, dat we hopen ooit te beëindigen.

Wel willen we u niet onthouden dat dit monument gelijkenissen vertoont met het grafmonument dat de architect op het einde van de 19de eeuw ontwierp voor zijn ouders op de begraafplaats *Miséricorde* van Nantes, waarvan de Larabrie afkomstig was.

3. EDELDAME, HOFDAME & DAME DE LETTRES

HET GRAF VAN GRAVIN DE LALAING, NÉE GRAVIN DE MALDEGHEM

PIERRE-THOMAS BAL & PIERRE DANGLES

April 2024

Foto's Pierre-Thomas Bal (tenzij anders vermeld)

Waar weg 5 en weg 25 van het Lakense kerkhof samenkomen is er op de uiterste hoek van perk 23 een uitgerekt vijfhoekvormig perceel met in het midden een grafmonument.

Het monument werd onlangs opgefrist zodat de witte kleur van het marmer mooi uitkomt. De ligging van het perceel, zijn specifieke vorm en het gekozen materiaal van het grafmonument wijzen op een persoon van enig belang.

Het monument lijkt heel eenvoudig en is mooi uitgewerkt. Op een sokkel rust een hoge marmere

dekplaat. Zowel de arduinen sokkel als de marmere dekplaat zijn naar boven toe afgeschuind. Die profielen zijn gevormd door vier naar elkaar nijkende trapezijs. Sober maar efficiënt gracieus.

Een kruis ligt in hoogreliëf op het bovenvlak; de uiteinden van het kruis raken de schuin afgetopte randen van dit bovenvlak. Op het kruis wordt perkamenten rolwerk afgebeeld – de krullingen aan de uiteinden versterken het plastische karakter van het grafteken, maar benadrukken bovenal het belang van de overledene

Er rust dus slechts een persoon in dit graf. Omdat de titels *gravin* en *graaf* in feite tot de familienaam behoren, is de enige werkelijke eretitel die deze dame volgens haar graf bijzonder maakt haar functie als Paleisdame van wijlen¹ Hare Majesteit Wilhelmina, koningin der Nederlanden.

Koningin Wilhelmina was onze koningin tussen 1814 en 1830. Zij was geboren in 1774 als dochter van Frederik Willem II, de koning van Pruisen van 1786 tot 1797. Wilhelmina was bijna 17 toen zij in 1791 door haar ouders uitgehuwelijkt werd aan Willem-Frederik van Oranje-Nassau, de zoon van stadhouder Willem V van Nederland. De stadhoudelijke familie moest in 1795 door de dreiging van de Franse revolutionairen vluchten.

De op het perkament gebeitelde en nog duidelijk leesbare epitaaf brengt ons verder:

ICI REPOSE

DAME

Marie Henriette-Octavie Ghislaine

COMTESSE

DE MALDEGHEM

Douairière de feu Messire Charles Joseph Ghislain

COMTE DE LALAING

Dame de Palais de feu

S.M. WILHELMINE

Reine des Pays-Bas

Née à Bruxelles le 12 août 1787

Y décédée le 12 août 1866

Het koppel verbleef eerst in Engeland, dan in Pruisen. Het waren woelige tijden: Willem vocht eerst tegen Napoleon, dan met Napoleon, dan weer tegen Napoleon. Door de dood van zijn vader was hij inmiddels stadhouder Willem VI van Nederland geworden. Pas in 1813 kon Wilhelmina terugkomen naar Nederland, toen haar echtgenoot soeverein vorst der Verenigde Nederlanden werd, na de nederlaag van Napoleon bij de Slag bij Leipzig.

Jan Baptist van der Hulst, Portret van koningin Wilhelmina, 1833 (detail), Koninklijke Verzameling, Den Haag

In maart 1815 riep hij zichzelf uit tot koning Willem I van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, wat na Waterloo door het Congres van Wenen bevestigd werd. Aldus werd de samenvoeging van de Belgische provinciën met Nederland bekrachtigd. In september 1815 werd Willem I ook in Brussel ingehuldigd als koning.

Het rijk had immers twee hoofdsteden: Willem en Wilhelmina verbleven afwisselend in Den Haag en in Brussel. Dit betekende paleizen in beide landsgebieden; voor België was dat Laken en Brussel. Ook ministers en hofhouding moesten uit beide gebieden komen. Meer nog: er bestond een hof in Den Haag en een hof in Brussel.

Volgens regels uit 1820 rekruteert het hoofd van de

Oranje-Nassau's zelf de hofdames. Deze zijn altijd van adel. Daarmee onderstreept Willem I de uitzonderlijke status van de koningin en van de prinsessen². Bij elke verschijning moeten zij vergezeld zijn door minstens één adellijke vrouw, nooit door iemand uit de burgerij. Adellijke vrouwen worden ook aanzien als zeer geschikt voor de rol van hofdame: ze zijn zelfbewust opgevoed en weten hoe zich te gedragen, hebben geleerd sierlijke révérences te maken, kunnen dansen, ontvangen, en converseren in het Frans³.

Voor het Koninkrijk der Nederlanden zijn er twee soorten hofdames: de paleisdames en de staatsdames. Paleisdames zijn getrouwde vrouwen, die om beurt dienst doen aan het hof, meestal voor twee weken of een maand. De staatsdames zijn jonge ongehuwde vrouwen die in principe elke dag aanwezig zijn. De paleisdames staan hoger in de hiërarchie en hebben belangrijkere taken: zij volgen de koningin als die het paleis verlaat of op reis gaat; ze wonen haar audiënties bij en moeten mee aan tafel zitten bij koninklijke maaltijden met gasten, en, telkens het hen gevraagd wordt, aanzitten bij de thee of bij de avondmaaltijden.

In de noordelijke provincies is de keuze van een hofdame eenvoudig: Willem rekruteert uit de nauwe kring van orangistische adellijke families die al lang trouw waren aan de Oranje-Nassau's. Maar wanneer ze op de troon komen, kennen de Oranjes uiteraard zeer weinig aristocraten uit het zuiden, laat staan dat ze ermee een persoonlijke band ontwikkeld hebben.

In tegenstelling tot het Hof van Den Haag, waar de meeste dames 'slechts' barones zijn, worden die van Brussel gekozen uit zeer hoge adel: naast Marie Henriëtte, is er bvb. de 30-jarige Louise, geboren gravin van der Noot de Duras, weduwe van de prins de Ligne en nu gravin d'Oultremont. De oudste van de Belgische paleisdames is de 36-jarige hertogin d'Ursel die geboren werd als prinses Ferrero-Fieschi de Masserano.

Ook Marie-Henriette past perfect in dat plaatje. Zij komt als gravin ter wereld op 12 augustus 1787 in een familie, waarvan de voorouders zich al onderscheiden hadden tijdens de kruistochten, in oorlogen of als raadsheren aan het Bourgondische hof.

Tijdens de woelige periode gedurende de eerste jaren van de Franse Revolutie en Republiek wijkt

de familie de Maldegheem, zoals zovele adellijken, uit naar Duitsland maar keert terug onder het bewind van Napoleon. Marie-Henriette groeit verder op in het paleis *Hôtel d'Argenteau* op de hoek van het Koningsplein met de nog niet doorgetrokken Regentschapsstraat.

In 1807 huwt zij op 19-jarige leeftijd Charles-Joseph-Ghislain de Lalaing, telg uit een der oudste adellijke en prestigieuze families in België. Twee dochtertjes worden geboren in 1808 en in 1809 maar sterven in 1810. Dan volgt een zoon Maximilien en in 1814 nog een meisje, Camille Ange.

In 1815 wordt Marie Henriette paleisdame van koningin Wilhelmina, maar ze wordt al snel naar huis gestuurd om voor haar zieke echtgenoot te zorgen. Die overlijdt enkele maanden later.

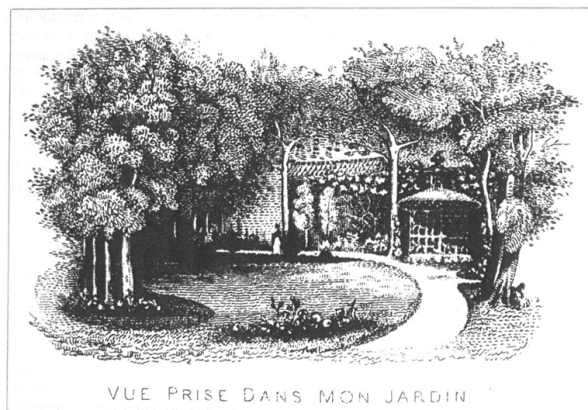
Maar de weduwe van 29 jaar oud met twee pagadders van 5 en 2 is een sterke vrouw. Zij blijft hofdame terwijl ze zich ook zelf ontfermt over de opvoeding van haar kinderen en het beheer van hun omvangrijke erfenis – o.a. talrijke landerijen⁴ – en van haar eigen fortuin in handen neemt.

Dat eigen fortuin is aanzienlijk: alleen al de verdeling van de erfenis van haar ouders levert haar landerijen en gelden op, waarvan de waarde omgezet

in hedendaagse munt⁵ ongeveer 4.388.500 euro bedraagt.

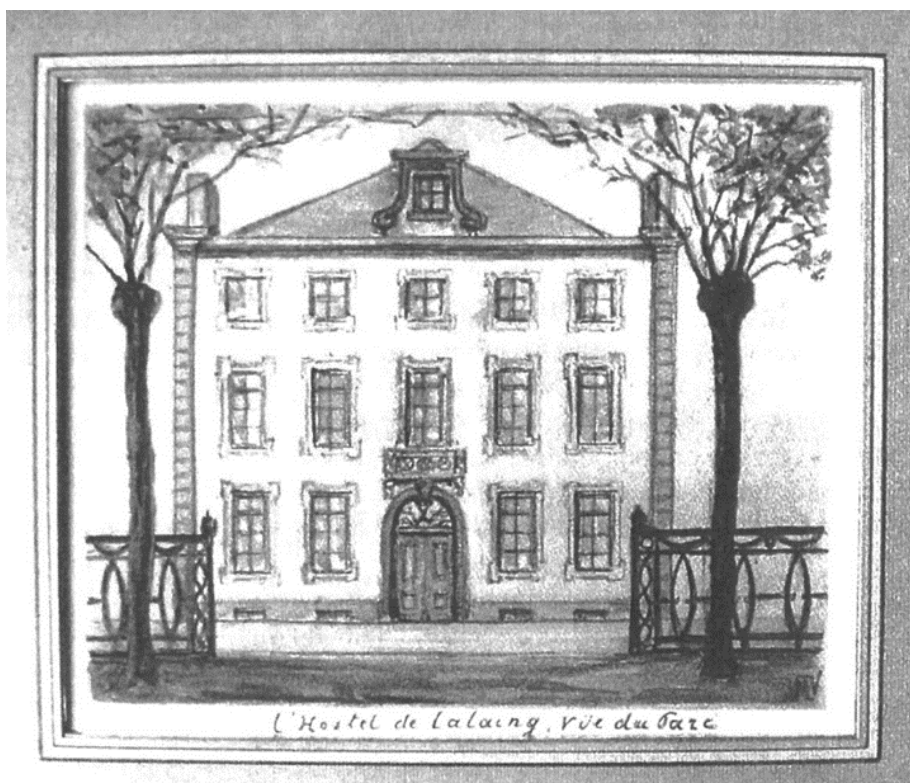
Weduwe de Lalaing woont in een riant herenhuis aan de Hertogstraat, dat ze in 1818 koopt van de abdij van Dielegem. In 1820 laat ze een balzaal bouwen.

Ze verwerft nog aanpalende gronden wanneer de Stad Brussel in 1822 de gronden van de oude vestingmuren verkavelt en verkoopt.

Briefhoofd voor de correspondentie van de gravin de Lalaing.

Aan haar herenhuis grenst ook een tuin, die een biograaf als betoverend beschrijft, met orangerie. De gravin volgt nauwgezet de evolutie in tuinen en botanica. Ze is geabonneerd op verscheidene tijdschriften, bezoekt talrijke boomkwekerijen en salons van bloemen en tuinkunst, waaraan ze soms met succes deelneemt met planten uit haar tuin. Ze is zeer fier op haar eigen tuin waarvan een tekening als briefhoofd haar briefpapier illustreert.

Hotel de Lalaing, gezien vanuit her park. Uit: Nottebohm

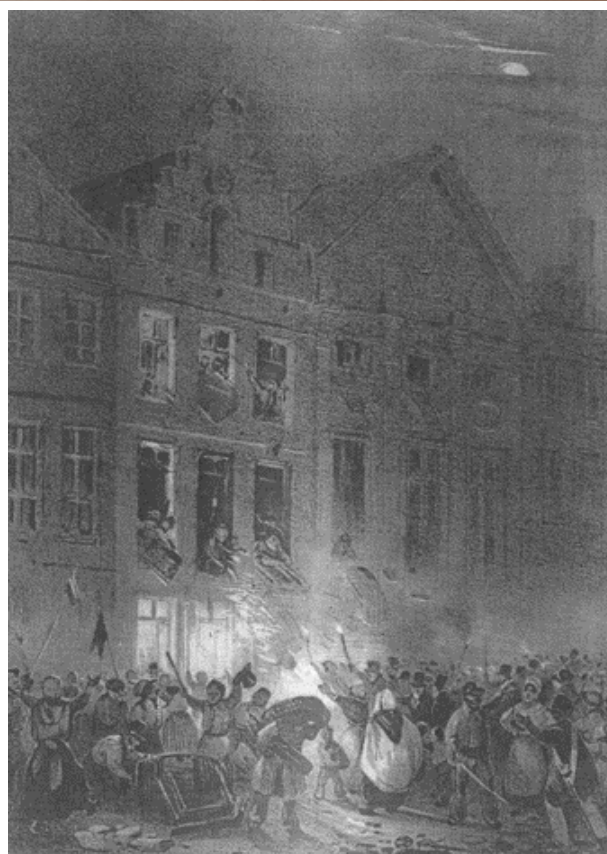

Gevelopstand van de huizen de Lalaing in de Hertogstraat. Het nummer 43 verwierf ze in 1818. Het nummer 45 kocht ze' in 1830. Haar zoon kocht in 1877 het nummer 41 aan.

Uit: Relevé des façades de la rue Ducale (1930). SAB, Plan Portefeuille 3158

Als je een mondain leven houdt, bals, feestjes en diners geeft of bijwoont waarbij ongetwijfeld de zonen van Willem I uitgenodigd zijn, als je hofdame van de koningin bent, valt het niet te verwonderen dat bij een opstand plundersaars jouw huis belagen. Na de opvoering in de Muntscouwburg op 25 augustus 1830 van de opera *De Stomme van Portici*⁶, vielen in die nacht opgeruide oproerlingen gebouwen aan van personen met een sterke band met Willem I. Vooral de woningen van minister van Maanen en van Libry-Bagnano, de directeur-uitgever van een ultra-orangistische krant, moesten het bekopen.

De huizen aan de Hertogstraat bleven eerder gespaard, deels omdat twee pelotons het wapenarsenaal aan de Leuvenstraat beschermde en verscheidene regimenten het Koninklijk Paleis verdedigden.

Anon., Huis van Libry-Bagnano in de nacht van 25 op 26 aug. 1830. SAB Icon D 1401

Tijdens de plunderingen vond de echtgenote van de gouverneur van Zuid-Brabant van der Fosse⁷ zelfs beschutting bij de gravin de Lalaing.

In de eerste jaren van de onafhankelijkheid van België leefde bij een deel van de bevolking de hoop dat de Belgische Revolutie ongedaan kon gemaakt worden. Het merendeel van de hoge adel in België bleef, meestal tot in 1839, zeer orangistisch. Zo weigerden vele adellijken, ook gravin de Lalaing, deel te nemen aan de bals die Leopold I organiseerde.

In april 1834 is er een nieuwe hevige opflakking van plunderingen. De bewaring van de in 1830 in beslag genomen goederen van de Oranjes kost te veel en de regering heeft tevens als politiek symbool, besloten tot de verkoop o.a. van de paarden van de prins van Oranje. De orangisten organiseren een inzamelactie om die paarden op te kopen en te schenken aan de prins. Om hun succes en hun politieke sterkte aan te tonen, publiceren enkele orangistische kranten de lijsten met intekenaars, waaronder vele leden van de hoge adel en buitenlandse gezanten. De patriotten en oud-strijders beschouwen dit als provocatie. Pamfletten ruilen in een mum van tijd de bevolking op. Er circuleren zelfs tekeningen met de prins de Ligne, de markies de Trazegnies en de gravin de Lalaing, drie intekenaars van grote bedragen, aan de galg. De plunderaars, gewapend met hamers, bijlen en breekijzers verspreiden zich in de avond en nacht van 5 april over de stad. De huizen die moeten worden vernield worden met (vaak rode) vlaggen aangeduid. Ditmaal is de gravin de Lalaing veilig in het buitenland. Meerdere oproerlingen zijn het huis aan de Hertogstraat reeds binnengedrongen wanneer een toegelopen ambtenaar van Buitenlandse zaken de plunderaars kan overtuigen dat het huis in feite toebehoort aan de zoon graaf de Lalaing, gezant van Koning Leopold aan het hof van Wenen en dus patriot. De plunderaars druipen af.

Die nacht worden 114 mensen gearresteerd en er volgt een hevige repressie. De regering laat zelfs een wet stemmen die publieke manifestaties van

orangisten verbiedt.

Na enige tijd kan gravin de Lalaing terugkeren⁸ en haar sociaal leven hernemen. Maar ze begeeft zich meer en meer op het pad van de geschiedenis en de literatuur.

Zo maakt ze in 1833 de allereerste vertaling naar het Frans van *Manfred*, drama in verzen van de romantische Engelse dichter Lord Byron (1788-1824). Het hoofdpersonage Manfred is het archetypische van de gekwelde romantische held. Heeft ze Lord Byron ontmoet toen hij in mei 1816 enkele huizen verder in de Hertogstraat, op het nummer 51, schreef aan het derde lied van zijn *Childe Harold*?⁹ En hoe is zij de Engelse taal machtig geworden? Het is enkel geweten dat zij waarschijnlijk rond 1820 lessen gevolgd heeft bij Robert Francis Eusden, een Britse lexicograaf¹⁰.

Zeker na het overlijden van haar dochter¹¹ en de verwijdering met haar zoon¹² verdiept ze zich in haar passies en toont ze een nog bredere interesse voor het artistieke en culturele leven in België, Engeland, Frankrijk, Duitsland en vooral Italië. Zij reist ook naar die landen. Zo toert ze in 1846-47 vijftien maand lang doorheen Italië, waar ze kennis maakt met heel wat intellectuelen en schrijvers. Ze reist ook naar haar landgoederen in eigen land, zoals het kasteel van Zandbergen, bakermat van de familie de Lalaing, waar haar echtgenoot begraven werd. Haast elk jaar brengt zij enkele weken door in Spa, voor een kuur.

Haar werken worden zelden gepubliceerd, of in zeer beperkte oplage voor vrienden en gelijkgezinden. Zo worden haar vertalingen van Engelse gedichten en teksten van Henry Gally Knight, William Cowper, James Montgomery, Thomas Gray, Richard Brinsley Sheridan, Lord Gower, N.T. Carrington, allen auteurs uit de 18de en 19de eeuw, slechts later, in 1847, gebundeld.

Ze buigt zich over de eeuwenoude geschiedenis van haar eigen familie. Ze raadpleegt de archieven en oude geschriften van het huis de Maldeghem.

Met behulp van een paleograaf¹⁴ houdt ze zich maanden bezig met het ontrafelen van complexe stambomen, het doorgronden van oude oorkonden, het begrijpen van akten, het ontcijferen van titels, eretekens en zegels, het vatten van eeuwenoude perkamenten. Het resultaat mag er wezen: *Maldeghem-la-Loyale*, opgedragen aan haar neef, is nog steeds een bron voor historici.

Niet alleen leest ze veel en bezoekt ze literaire soirées, ze correspondeert ook met talrijke auteurs, waaronder Giacomo Leopardi¹⁵. Ze studeert immers eveneens de Italiaanse taal, en verdiept haar kennis ervan bij professoren in Brussel.

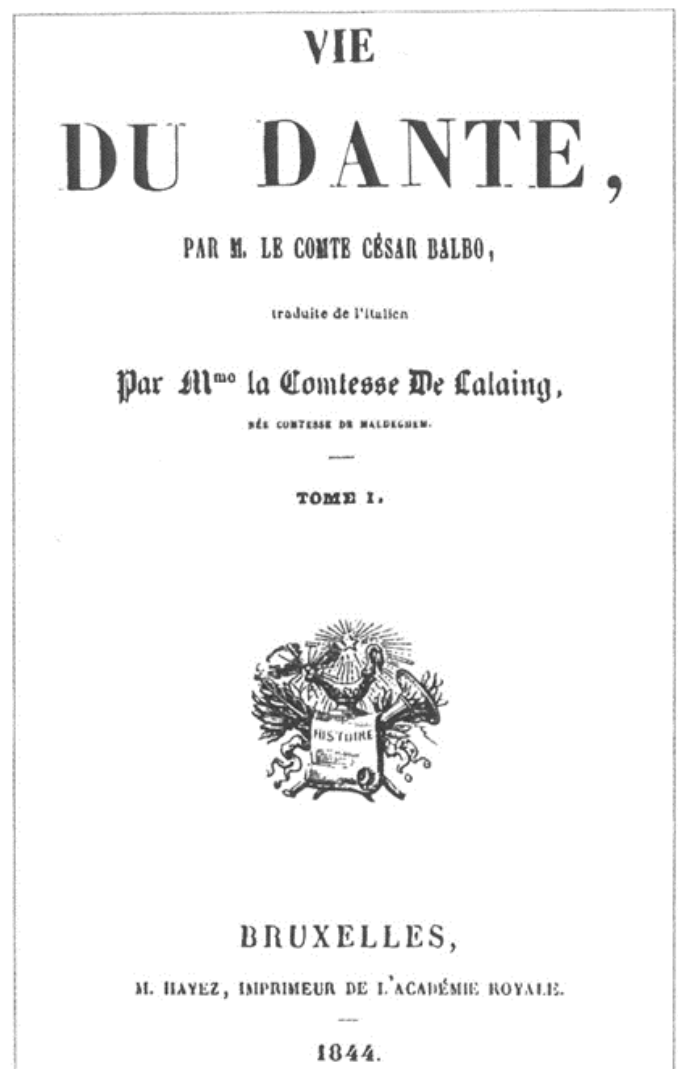
Voor Torquato Tasso¹⁶, de auteur van Jeruzalem verlost, heeft ze bijzondere aandacht. In dit werk met een thema dat tot Europees literair erfgoed beschouwd wordt en herhaaldelijk muziek en schilderkunst heeft geïnspireerd, is de held gebaseerd op Godfried van Bouillon. In 1842 publiceert de gravin de biografie die Giovanni Battista Manso¹⁷ aan zijn vriend Tasso gewijd heeft. Is het toeval dat in datzelfde jaar 1842 voor het eerst geopperd wordt in de hoofdstad een standbeeld voor Godfried van Bouillon te plaatsen?¹⁸ Wanneer, slechts in augustus 1848, dit beeld op het Koningsplein wordt ingehuldigd, heeft Marie-Henriette nog een tekst, uit 1844, over Tasso uit het Italiaans vertaald en ook nog, uit het Engels, *Lament of Tasso*, opnieuw een werk van Byron.

Een nieuwe *tour de force* is haar vertaling uit het Italiaans van het leven van Dante¹⁹, werk van graaf Cesare Balbo²⁰ uit 1839. Het eerste deel van Marie-Henriette's vertaling (378 pagina's) verschijnt in 1844, het tweede deel in 1846 (482 pagina's)!

In 1853 volgt nog een vertaling van stanza's van Angelo Poliziano²¹ en gedichten van Dante, Petrarca²² en Leopardi. Ook andere dichters uit Italië krijgen vertalingen. Het is opmerkelijk hoe zij put uit teksten door meesters van de Italiaanse literatuur zowel van de Middeleeuwen en de Renaissance als door haar tijdgenoten. Het behoort tot de verdien-

sten van de gravin dat zij haar vrienden, waaronder Goswin de Stassart²³ en Adolphe Quételet²⁴ nader liet kennis maken met de Italiaanse romantiek.

Al die vertalingen geven ook aanleiding tot het schrijven van eigen werken, uiteraard in de stijl van de romantiek. Zo creëerde ze in 1852 een fabel in het Italiaans, *La Sensitiva*, een allegorische vertelling in versvorm, die ze opdroeg aan haar vrienden van Italië. Het jaar daarop maakte ze er zelf een bewerking van in het Frans en één in het Engels.

De Imprimerie Hayez, destijds drukker van de Koninklijke Academie van België, was een van de oudste drukkerijen in onze contreien. Opgericht in 1780 werd Hayez in april 2024 overgenomen.

Louis Ghémar, Portrait de la comtesse de Lalaing, née comtesse de Maldeghem, 1842
KBR, Dess. Lithographies, Farde Portraits, S. I. 21 876

In 1842 maakt de, eveneens in Laken begraven, befaamde tekenaar en fotograaf Louis Ghémar (1819-1873) deze portrettekening van de gravin. De tekening werd gelithografiëerd bij het atelier Pierre Dagobert (1804-1844). De gravin is afgebeeld met haar lievelingshondje Fanfard, die haast nooit van haar zij week, zelfs niet op reis.

In 1857 volgen nog de niet onverdienstelijke *Stances et poésies* en ook *Les Chrysanthèmes. Études littéraires*.

Mede door haar status, door de gebeurtenissen tijdens haar jeugd en in 1830 en 1834 loopt ze niet hoog op met revolutionaire bewegingen. Nochtans komt ze door haar correspondentie met Italiaanse schrijvers in contact met epigonen van de *Risorgimento*, de 19de-eeuwse beweging voor unificatie van de Italiaanse staten. Vele verbannen Italiaanse intellectuelen, filosofen en politici kwamen in de jaren 1820 tot 1850 naar België vluchten, waar ze gastvrij ontvangen werden en snel opgenomen werden in liberale en klerikale kringen, waardoor de gravin hen ontmoette. Zo had ze een vriendschappelijke relatie ontwikkeld met Vincenzo Gioberti²⁵, die van 1834 tot 1845 in ballingschap in Brussel verbleef. Ook het echtpaar Guiseppe Arcognati-Visconti²⁶ en zijn vrouw Costanza Trotti zag ze vaak, inclusief op culturele bijeenkomsten en diners in hun kasteel van Gaasbeek.

Aan het boeiende leven van de gravin komt een einde op 12 augustus 1866. Zij overlijdt in haar huis, exact op haar negenenzeventigste verjaardag.

Bij testament had zij bepaald dat op de dag van haar uitvaartdienst 1.000 broden aan de armen van de parochie van Sint-Goedele zouden worden uitgedeeld. Ook liet ze een zeer aanzienlijk bedrag na aan de armen van de stad Spa.

Meer dan 930 van de kostbaarste en zeldzame ingebonden werken uit haar goedgevulde bibliotheek schonk zij aan de Koninklijke Bibliotheek van België. Het is een van de belangrijkste schenkingen voor de KBR in de negentiende eeuw en overspant de Engelse, Italiaanse, Franse, Duitse en Spaanse literatuur. Deze nalatenschap weerspiegelt de passie van de gravin voor literatuur, voor talen en voor geschiedenis. Het is van opmerkelijke historische waarde vanwege de rijkdom van de inhoud.

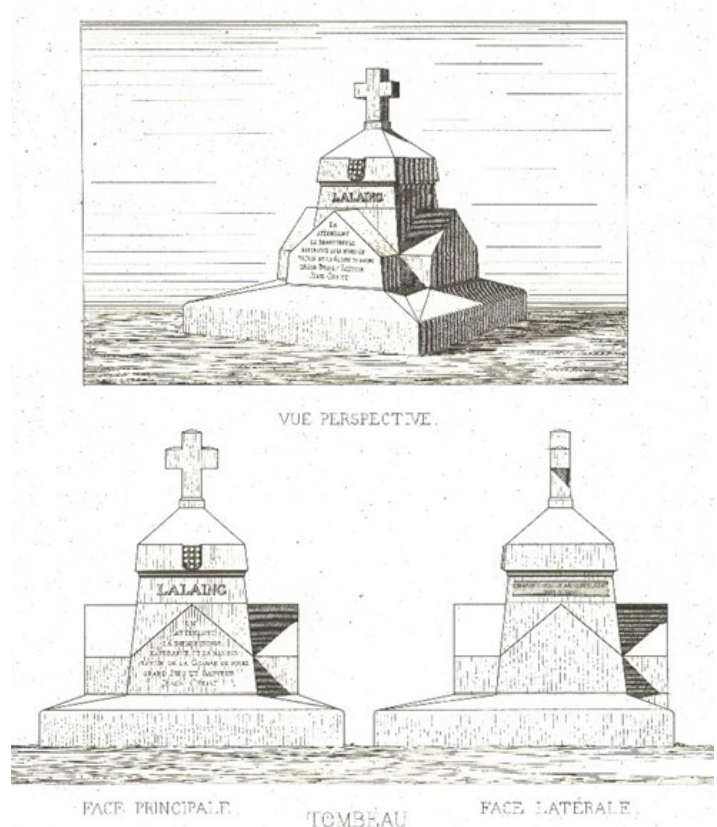

Huidige toestand huis Hertogstraat 43 (https://monument.heritage.brussels/nl/Brussel_Vijfhoek/Hertogsstraat/43/30118)

Ongetwijfeld had zij de begrafenis op het kerkhof van Laken bijgewoond van die andere Italiaanse balling Carlo Armellini. Deze jurist en politicus was lid van het triumviraat dat de eerste poging in 1848-49 van de Risorgimento-beweging leidde. Het einde van deze zogenaamde Romeinse Republiek betekende het ballingschap. Armellini kwam naar België in 1849 en overleed op 4 juni 1863 op 87-jarige leeftijd in Sint-Joost-ten-Node zonder teruggekeerd te zijn naar zijn vaderland. Deze beminlijke man was graag gezien in de Italiaanse en italo-fiele kringen in de hoofdstad. Meer dan 2000 mensen woonden de burgerlijke begrafenis bij²⁷.

Is het bij deze begrafenis dat ze besloot ook in Laken te worden begraven? Of is het een keuze van haar testamentuitvoerder, de advocaat Charles Hahn (1826-1889). Hoewel ze hem uitgebreide bevoegdheden gaf, tot zelfs het beheren van alle eigendommen tot de uiteindelijke verdeling en vereffening van de erfenis, is het waarschijnlijk dat ze zelf Laken heeft gekozen. Vanaf de dood van haar dochter is de gravin beginnen nadenken over laatste wil en het lot van haar bezittingen na haar eigen overlijden. Een eerste testament werd opgesteld in 1841, een volgende in 1858, nog een in 1859 en een in 1860. Haar laatste wil dateert van november 1864. In een rechtszaak tussen zoon en kleinzoon over de bevoegdheden, beheer en interpretaties van de testamentuitvoerder zal een rechtbank in het vonnis gewagen van een haast despotische wil van de gravin om postuum verder te leven. Het zou ons niet verwonderen dat de gravin zelf kerkhof, plek en zelfs grafmonument heeft beslist. Helaas hebben wij geen zekerheid waarom voor Laken geopteerd werd en weten wij niet wie de ontwerper van dit monument is.

De moderniteit en de specificiteit van het grafmonument zouden kunnen wijzen naar de architect Henri Beyaert (1823-1894), auteur van het grafmonument van de familie de Lalaing nu op de begraafplaats van Brussel-Evere, maar oorspronkelijk op de opgeheven begraafplaats van de Leopoldwijk.

Boven : Tombeau par l'architecte Henri Beyaert, J. Fonteyne, *Recueil d'architecture funéraire*, Brux. 1879-1882, pl. 61

Onder: Graf van de familie de Lalaing op de begraafplaats van Brussel-Evere (foto sept. 2023)

Het is echter niet geweten wanneer precies graaf Maximilien de Lalaing aan Beyaert vroeg de graftombe te ontwerpen. De concessiedocumenten geven geen uitsluitsel over de datum. Was het reeds bij het overlijden van zoontje Harold in 1858 of bij de overlijdens in 1867 van de dochtertjes Sabine en Christine? In dit laatste geval kon Marie-Henriette geen weet hebben van de keuze voor Beyaert. De plaats bovenaan van een rechthoek-blokvormig kruis (liggend of rechtstaand), de trapezevormige aftopping en de soberheid van beide monumenten kunnen enige verwantschap van auteurschap doen vermoeden maar voor het grafmonument van Laken is zeker ook niet uitgesloten dat het om een creatie van een beeldhouwer gaat.

Anderzijds moet gesteld worden dat de gravin de naam en het werk van de toen jonge Beyaert al zou moeten gekend hebben vermits deze in 1854 verbouwingen verrichtte aan het kasteel van Trazegnies, eigendom van de markies van Trazegnies, waarmee Marie-Henriette's zuster gehuwd was.

Op historisch, politiek, literair, cultureel gebied waren velen in de negentiende eeuw, zeker in de eerste helft en soms onbewust, in de ban van een zoektocht naar het universele, naar de Andere, over de grenzen heen. Gravin de Maldeghem, weduwe de Lalaing was een zelfbewuste en eigenzinnige edeldame die het geluk zocht in geschiedenis en literatuur van meerdere Europese landen en talen. Zij voelde geen keurslijf van de status door geboorte of huwelijk maar betrad de wereld met een open geest én respect voor de waarden van haar opvoeding. Mogen haar geschriften en haar leven nog bestudeerd worden door feministen, letterkundigen en historici.

Marie Henriette was én traditioneel én modern, zoals, in onze ogen, haar grafmonument. Dit zal, na de restauratie en terugplaatsen van het hekken errond wellicht uitgroeien tot een van de meest geslaagde graftekens van het kerkhof van Laken.

Pas nu beseffen we dat het perkament bovenop het grafmonument niet alleen wijst naar een belangrijke persoon maar ook naar een bijzondere

band met geschiedenis en literatuur.

Deel van het hekken in 2021. Foto DDGM Architectes associés

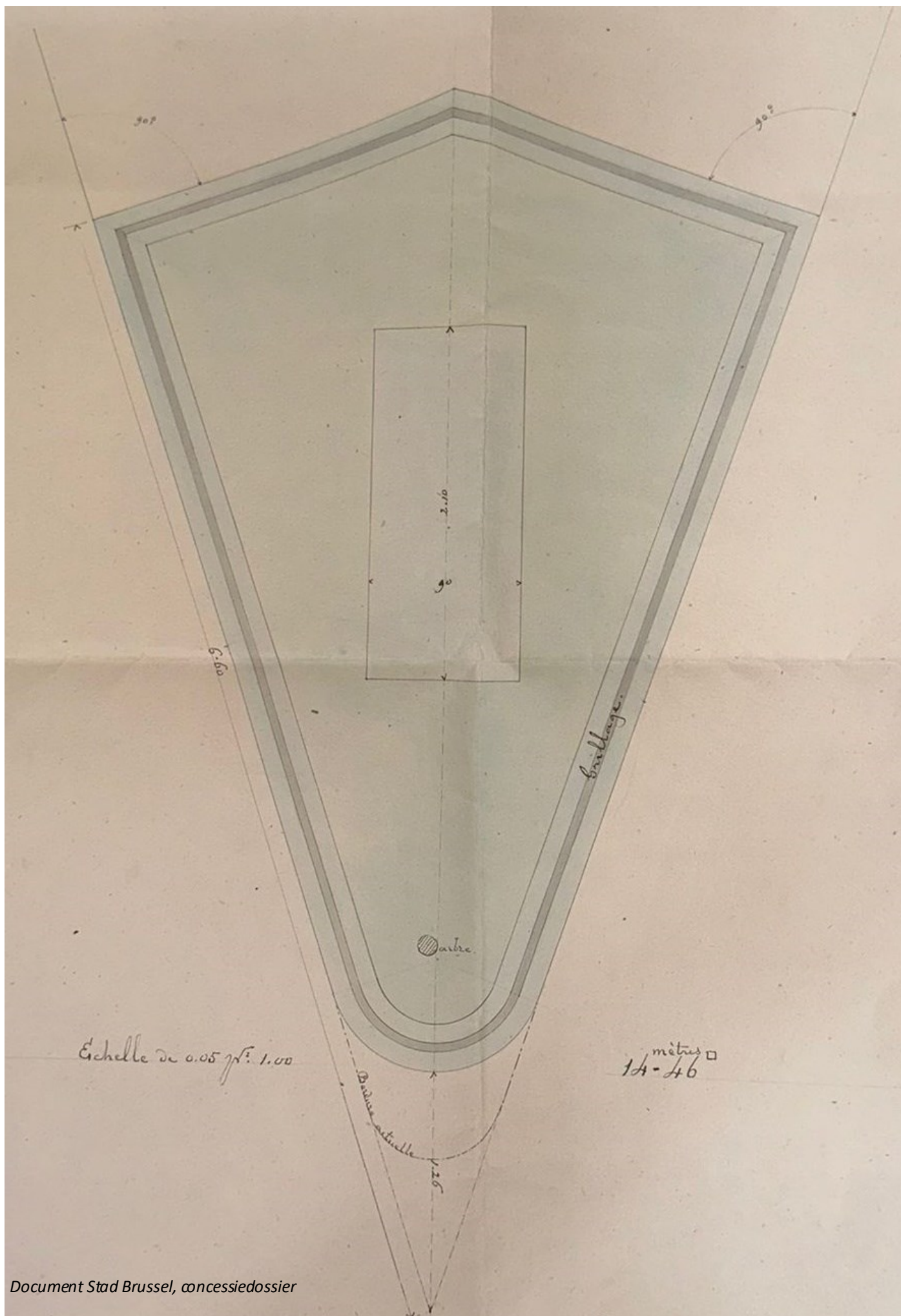
Op de valreep konden we van de Stad Brussel een document bekomen afkomstig uit het concessiedossier: Een geaquarelleerd inplantingsplan, mooi in al zijn eenvoud (zie volgende pagina).

Slechts enkele dagen na het overlijden van Gravin de Maldeghem neemt testamentuitvoerder Charles Hahn een concessie nr. 272 op Laken van 14,40 m² zoals blijkt uit het verslag van de Gemeenteraad van 28.08.1866. Een nieuwe aanvraag volgt waarbij de oppervlakte van de concessie iets groter wordt. Deze concessie krijgt het nr. 303; wordt vergund op 22.12.1866 en heeft een oppervlakte van 14,46 m². Het bijgevoegde plan hoort bij deze nieuwe aanvraag.

Op het plan staat ook de omgevende *grillage* aangegeven en is te zien dat men van plan was om een solitaire boom vóór het monument te planten.

De romantiek van Byron is hier niet veraf.

In hoeverre die boom er ooit is gekomen valt niet meer te achterhalen. Evenmin valt op te maken of de mooi afgeronde borduur van de hoek, zoals die oorspronkelijk was voorzien, al van bij het begin recht is afgesneden zoals te zien in de huidige toestand van het monument.

Document Stad Brussel, concessiedossier

BRONNEN

Sarah Béarelle, *La Comtesse Marie-Henriette de Lalaing (1787-1866). Portrait d'une des premières médiatrices culturelles belges* in: *Textyles* 45, 2014, pp. 17-27 • Hugo Notteboom, *Madame de Lalaing, geboren Marie Henriette Octavie Ghislaine van Maldegheem. 12 augustus 1787 – 12 augustus 1866*, in: *Jaarboek 2000, Het Ambacht. Heemkundige kring Maldegem*, pp. 9-42 • Joost Welten, *Dansen rond de troon van Willem I. De hoven in Den Haag en Brussel 1813-1830*, Gorredijk, Sterck & De Vreese, 2023 • J. Stengers, *Sentiment national, sentiment orangiste et sentiment français à l'aube de notre indépendance*, in: *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, Bruxelles, 1951, pp. 61-92 • W. Grave van Bijlandt, *Verhaal van het Oproer te Brussel op den 25 augustus 1830 en volgende dagen voornamelijk met betrekking tot mijn destijds gehouden gedrag, en dat der Koninklijke Troepen onder mijn bevelen. Met authentieke stukken*, 's Gravenhage, G. Vervloet & H.P. De Swart, 1831 • Els Witte, *Het verloren Koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische Orangisten tegen de Revolutie 1828.1850*. De Bezige Bij, Antwerpen, 2014 • *Le messenger de Gand*, 3 avril 1834 • *L'Emancipation*, 9 avril 1834 • *Le Courier de la Meuse*, 9 avril 1834 • *Le Journal de la Belgique*, 9 avril 1834, 15 avril 1834, 16 avril 1834 • *Le Lynx*, 13 avril 1834 • René Maurice, *La fugue à Bruxelles. Proscrits, exiles, réfugiés et autres voyageurs*. Editions Luc Pire, Bruxelles, 2003 • *Cour de Cassation de Belgique* 6 juillet 1871 (de Lalaing c. d'Overschie et consorts), in: *La Belgique Judiciaire*, 1871, col. 1657-1658 • *Tribunal civil de Bruxelles*, Deuxième chambre, 4 novembre 1874 (Le comte de Lalaing c. le baron d'Overschie & le baron d'Overschie c. le comte de Lalaing), in: *La Belgique Judiciaire*, 1875, col. 43-66 • Koninklijke Academie voor overzeese wetenschappen, *De Belgische expansie onder Leopold I*, Verzameling Studies, Brussel, KAOV, 1965 • Linda Van Santvoort, *Het kerkhof van Gaasbeek, laatste rustplaats van kasteeldame en kasteelheren*, in: *Epitaaf. Nieuwsbrief* nr. 34 1997, pp. 2-5 • *Bulletin Communal de Bruxelles* 1866, p. 659 • *Bibliothèque Royale. Mémoires* 1559-1969, Bruxelles, *Bibliothèque Royale Albert Ier*, 1969 • StadsArchief Brussel (SAB) Gemeentelijke eigendommen 9078 & 9079 • SAB, Plan Portefeuille 3158

EINDNOTEN

1. Het is jammer voor het prestige van dit graf dat in de epitaaf een fout tegen de Franse grammatica gebeiteld werd. Feu (= wijlen) is een te verbuigen adjectief; er moest *feue* staan.

2. Ook de moeder, zus, dochter en schoondochter van Willem I hadden een hofhouding.

3. Frans was de voertaal aan alle koninklijke hoven in Europa in de 18de en 19de eeuw.

4. Om een idee te geven van de omvang van de landerijen: wanneer bij hun meerderjarigheid de erfenis van hun vader definitief verdeeld wordt, ontvangt Maximilien gronden in Zandbergen, Denderwindeke, Voorde, Appel terre, Overboelare, Tieldonk, Schepdaal, Moorsel, Wannehain, Blandain, Melsbroek, Lennik, Brussel, Leuze, Lessen en Harel beke; Camille Ange krijgt terreinen in Sint-Pieters-Leeuw, Aldenberg, Vinkt, Vosselare, Ruien, Kortemark, Oedelem, Maldegem, Moerkerke, Petit Roeulx en Osselt.

5. Omzetting van florijnen uit 1819 naar euro volgens berekening via website van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam (www.iisg.amsterdam.nl/onderzoek/projecten/hpw/calculate.php)

6. Destijds sprak men van "Het sprakeloze meisje van Portici".

7. Léopoldine Goubau was de dochter van Melchior Joseph baron Goubau d'Hovorst, minister onder Willem I, en van Marie Jeanne barones de Villegas de Pellenberg. Zij was in 1817 gehuwd met Hyacinthe jonkheer van der Fosse, tweemaal weduwnaar en burgemeester van Brussel tussen 1817 en 1820. Tijdens de oproernacht had de gouverneur zich in het stadhuis verschanst, van waaruit hij leger en politie probeerde te leiden. De oudere broer van Hyacinthe, Alexandre burggraaf van der Fosse was in 1830 gouverneur van de provincie Antwerpen. Na de dood van Hyacinthe werd Léopoldine kanunnikes van het Keizerlijke Kapittel van Niedermunster. Ze overleed in Brussel in 1841.

8. Trouwe lezers van Tafofiel herinneren zich waarschijnlijk uit het artikel De Schaarbeekse jaren van Ernest Salu in het nummer 62 dat de vader van de grafbeeldhouwer, in de jaren voor zijn huwelijk dienstbode was bij de gravin van Maldegheem.

9. Lord Byron logeerde op het nummer 51 van de Hertogstraat. zoals een gedenkplaat op de gevel vermeldt. Het is geweten dat de dichter zich tijdens zijn kort verblijf elke namiddag begaf naar het *Cercle artistique et littéraire*, vlakbij in het Park van Brussel.

10. Auteur o.a. van *Tableau général de la prononciation Anglaise, suivi de tables-synoptiques des voyelles et des diphthongues* en van *Specimens of English Verse selected chiefly from Modern Poets*.

11. In 1836 huwt haar dochter met Auguste baron d'Overschie. Ze krijgt twee kinderen (waarvan een vroeg sterft) maar overlijdt in 1840, wat een zeer zware klap is voor Marie Henriette.

12. Na Wenen werd Maximilien graaf van Lalaing diplomaat in Spanje, daarna in Engeland. De relaties tussen moeder en zoon waren ook soms gespannen. Zo was Marie Henriette lang gekant tegen het huwelijk van haar zoon met de Britse Julie Vibart, waarvan een mooi portret bestaat door hun zoon (en kleinzoon van Marie-Henriette), de beeldhouwer en kunstschilder Jacques de Lalaing (Londen 1858-Brussel 1917). Hij overleed in het huis aan de Hertogstraat.

13. Henry Gally Knight (1786-1846) was een Brits politicus, reiziger, architectuurkenner en schrijver. William Cowper (1731-1800) wordt beschouwd als een voorloper van het romantisme in de Britse poëzie. De Schotse dichter James Montgomery (1771-1854) is vooral gekend voor zijn hymnen en op vers gezette Psalmen. Thomas Gray (1716-1771) was dichter en hoogleraar aan de Universiteit van Cambridge. Lord Leveson-Gower (1800-1857) was dichter, politicus, en telg uit een van de rijkste families van Engeland. Richard Brinsley Sheridan (1751-1816) was een Brits-Ierse dramaturg, politicus en dichter. N.T. Carrington (1777-1830) is minder gekend maar schreef honderden gedichten.

14. Een paleograaf is een handschriftkundige en bestudeert oude handschriften en perkamenten.

15. De dichter, schrijver en filosoof Giacomo Leopardi (1798-1837) wordt vaak, zeker in de 19de eeuw, aanzien als de invloedrijkste Italiaanse auteur na Dante.

16. Deze dichter en toneelstukschrijver (1544-1595) vertelde in zijn bekendste werk het fictief verhaal van de Eerste Kruistocht.

17. Manso (1569-1645) was aristocraat, dichter en weldoener van de schone kunsten.

18. Beeldhouwer Eugène Simonis (1810-1882) kreeg de opdracht; architect Tilman-François Suys (1783-1861) ontwierp de sokkel.

19. Dante Alighieri (1277-1321) is de schrijver van *La divina commedia*.

20. De Turijnse Cesare Balbo, graaf di Vinadio (1789-1853) was een Italiaanse historicus en politicus, die enkele jaren in ballingschap in Frankrijk vertoefde.

21. Angelo Poliziano (1454-1494) is een van de grote figuren van de Italiaanse Renaissance. Hij schreef zowel in het Latijn als in het Italiaans.

22. De Italiaanse dichter en prozaschrijver Francesco Petrarca (1304-1374) wordt beschouwd als een van de grondleggers van het humanisme.

23. Goswin baron de Stassart (1780-1854) was schrijver en staatsman. Hij was katholiek en vrijmetselaar en werd bij de stichting van het Groot-Oosten van België verkozen tot grootmeester. Door een pauselijke bul van Gregorius XVI in 1832 werd het katholieken verboden lid te zijn van loges. Omdat in eerste instantie de Stassart hier geen gevolg wou aan geven, werd hij door de katholieken verhinderd voorzitter van de Senaat te blijven. De Stassart was geroemd voor zijn gedichten en fabels. Hij was voorzitter van de Koninklijke Academie van België waaraan hij zijn bibliotheek legerde. Baron de Stassart ligt begraven op het kerkhof van Laken.

24. Adolphe Quetelet (1797-1874) was wiskundige, statisticus, dichter, astronoom en oprichter van het Koninklijk Observatorium van Brussel. Hij was een van bekendste en meest invloedrijke wetenschappers van de negentiende eeuw in Europa. Hij was ook dichter en lid van talrijke literaire verenigingen.

25. Deze filosoof en politicus (1801-1852) was na enkele maanden gevangenschap uit Piëmont verbannen voor zijn theorieën over de Italiaanse natie. Hij is een van de theoretici van de Risorgimento-beweging.

26. Giuseppe Arconati-Visconti (1797-1873) was de neef van de vroegere *maieur* van Brussel de excentriekeling Paul markies Arconati-Visconti (1754-1821), die de gravin nog in haar jeugd had gekend, vermits hij over haar had gewoond op de andere hoek van het Koningsplein met de Regentschapslaan, in wat later de woonplaats werd van de broer van Koning Leopold II en nu het Rekenhof. Paul was ook eigenaar van het Broodhuis op de Grote Markt en van het kasteel van Gaasbeek. De in Milaan geboren neef Giuseppe Arconati-Visconti had zich jong al verzet samen met zijn vrouw tegen de Oostenrijkse bezetting van Noord-Italië en moest door zijn patriottisme vluchten. Het koppel kwam naar België, waar hij erfde van zijn oom Paul. In hun kasteel van Gaasbeek ontving het echtpaar Italiaanse bannelingen, schrijvers, dichters en Belgische intellectuelen.

27. Armellini was een van de eerste leden van *La Libre pensée*, een vereniging van vrijdenkers die in 1863 door liberale burgers werd opgericht en burgerlijke begravingen betrachtten. Het graf van Armellini op Laken werd geruimd.

4. LAKEN, PERK 5 B: HET GRAF VAN JOSEPH BLAES EN ELISA MEERTI

PIERRE AYLELOU & PIERRE-THOMAS BAL

Foto's Pierre-Thomas Bal (tenzij anders vermeld)

Aandachtige lezers zullen misschien opgemerkt hebben dat in de lijst van de vijftientig eerste werken van Ernest Salu op het kerkhof van Laken (Tafotiel 62) amper aandacht besteed werd aan het tweede grafmonument in de lijst, terwijl zowel aan het eerste als aan het derde telkens een afzonderlijk artikel in diezelfde Tafotiel gewijd werd. De reden is simpel: er was al zoveel materiaal én Pierre Aylelou, waarmee Pierre-Thomas Bal zijn artikels over musici en componisten schrijft, was toen niet beschikbaar. Inmiddels kan een nieuw artikel over een graf van perk 5B verschijnen na de artikels over Cabry (Tafotiel 60-61, Bal & Blanche), over Bender (Tafotiel 60-61, Aylelou & Bal) en over Collot d'Escury (Tafotiel 62, Bal & Blanche).

De recente en nog doorlopende restauratie en renovatie van perk 5B door de stad Brussel is immers in de ogen van Bal weliswaar welkom maar ook een gevaar voor het funerair patrimonium bij onoordeelkundig hergebruik van graven en onvoldoende studie van de begravenen en hun betekenis voor Brussel of het land.

Portret van Joseph Blaes (1840) door lithograaf Charles Bagniet (1814-1886), Fonds Fétis

De vader van Arnold Joseph Blaes is een Brussels handelaar met een grote voorliefde voor muziek. Met andere amateurmusici richt hij in 1811 de muziekvereniging *Société de Grande Harmonie* op, waarvan hij de dirigent wordt. Toch spoort hij zijn kinderen niet erg aan muziek te leren of te beoefenen. Wanneer zijn zoon Arnold Joseph, geboren op 1 december 1814¹ op 12-jarige leeftijd wees wordt en onder de voogdij van zijn oom wordt geplaatst, gaat de jongen een toekomst van klerk tegemoet: op 13-jarige leeftijd wordt hij - voor negen jaar - bediende bij het Ministerie van Financiën. Maar zeer snel schrijft Arnold met zijn eigen geld zich daarnaast in aan het Conservatorium van Brussel²; hij krijgt er les van Georges Bachmann (1804-1842), eerste klarinet aan het Munttheater. Met succes: al in 1829 behaalt hij de tweede prijs voor klarinet.

Door de Belgische Omwenteling sluit het Conservatorium tot in 1832. In 1834 behaalt Blaes de eerste prijs. Door geslaagde optredens en kritieken krijgt hij aanzien, mede omdat hij de klarinet hervormt. Ondanks successen, o.a. door het magistrale concerto voor klarinet van W.A. Mozart (1791), werd dit instrument vaak nog beschouwd als te nasaal, soms vulgair. Door te sleutelen aan het rietje slaagt Blaes erin een meer modieuze melodische toon te spelen. Hij trekt naar Parijs om zich te vervolmaken. Vanaf 1837 geeft hij lessen aan het Brussels conservatorium.

Bij een nieuwe terugkeer naar Parijs poogt Blaes er zijn held Gioachino Rossini (1792-1868) te ontmoeten, toen de grote ster in de muziekwereld. Maar Rossini stuurt hem wandelen. Volgens Blaes' *memoires* begon Joseph dan in de gang klarinet te spelen. Snel komt Rossini zelf aan de deur van zijn appartement en vraagt "*Qu'est-ce que vous jouez-là ? Quel est cet instrument ?*". "*Une clarinette,*

maître.” “Oune clarinette ! Mâ, ça sonne comme oune violon ! Mâ, ze n’ai jamais entendou oune clarinette pareille. Entrez, mon çer, entrez.” Rossini zal zeer enthousiast worden en hem aanbevelingsbrieven schrijven voor heel wat Europese hoven.

Na een nieuw optreden in Parijs in 1839 ontvangt Blaes een eremedaille van het *Conservatoire de Paris*. In 1840 maakt hij een tournee door Nederland en steekt even over naar Londen. Zijn naam rijst, zijn beurs groeit. Hij vertrekt naar Rusland, waar na een zeer succesvol optreden in Sint-Petersburg tsaar Nicolaas I hem de functie van hoofd van de legerfanfare³ aanbiedt. Blaes blijft meer dan een jaar in Sint-Petersburg maar keert in 1842 naar Brussel terug om er zijn overleden leraar Bachmann op te volgen aan het Conservatorium.

Later maakt Blaes nog succesvolle reizen door Nederland, Duitse staten, Zwitserland, Groot-Brittannië. Een Engelse muziekkrant schrijft dat wat Liszt is voor de piano en Paganini voor de viool, Blaes voor de klarinet is.

In 1843 huwt Blaes Elisabeth Meert. Onder haar artiestennaam Elisa Meerti had hij haar leren kennen tijdens zijn tournee door Rusland. Elisa Meerti, geboren in Antwerpen in 1817 was een coloratuur-sopraan die regelmatig optrad in Nederland en enige tijd verbonden was aan het *Gewandhausorkester* van Leipzig. Voor haar afscheidsconcert aldaar in 1840 schreef Felix Mendelssohn-Bartholdy voor haar het lied *Auf wiedersehen*. Zij vertrok voor optredens in Moskou en Sint-Petersburg, Blaes en Meerti werden soms samen geboekt voor concerten in die steden en verloofden zich na enige tijd. Na hun huwelijk reisde het koppel nog terug naar Rusland voor een tournee. Dat was in 1847. Elisa Meerti werd benoemd tot lerares zang aan het Conservatorium van Brussel. Het koppel trad nog vaak samen op, in Nederland, Engeland, Pruisen. In 1866 vond Elisa het reizen welletjes en legde ze zich voornamelijk toe op lesgeven.

Kritieken

Compositeur distingué et savant, M. Blaes écrit lui-même, ou arrange avec un goût parfait les morceaux qu’il exécute. Nul n’interprète mieux que lui la grande et belle musique de Beethoven, de Weber et de Spohr ; nul ne sait rendre avec plus d’âme, de mélancolie et de suavité les chants de Mozart et les soupirs de Bellini. M. Blaes se sert d’une clarinette ordinaire de trois octaves et demie, fabriquée par M. Bachmann, son prédécesseur et son maître, éminent professeur. Le talent de M. Blaes est complet. Il réunit l’agilité à l’expression, l’ampleur, l’égalité, la limpidité du son, aux caprices les plus brillants, aux plus fines broderies, aux plus insaisissables nuances. (vertaling in eindnoot⁴)

P.A. Fiorentino, Revue musicale in : Le Constitutionnel, Journal du commerce, politique, littéraire, 16 mars 1846, p. 3

Le son qu’il tire de son instrument est d’une beauté, d’une égalité et d’une rondeur rares, ainsi que d’une étonnante justesse. Il est tellement maître de son instrument qu’il sait passer immédiatement des forte les plus vigoureux aux pianos les plus doux et les plus suaves. Il possède une embouchure excellente et observe fidèlement la mesure. (vertaling in eindnoot⁵)

La renaissance, chronique des arts et de la littérature, 1841, p. 159

Blaes was een gulle persoonlijkheid die in vele landen vrienden had gemaakt. Zoals blijkt uit brieven die in het Pierpont Morgan Library (New York) bewaard worden, was een van zijn beste vrienden de Russische componist Alexander Dargomyzhsy (1813-1869). Hoewel deze de eerste Russische opera’s, na Michael Glinka, schreef, had hij bij leven in eigen land niet zoveel succes⁶. Toen Dargomuzhsky een Europese reis maakte, ontving Blaes hem zeer gastvrij, liet hem in Brussel kennis maken met Charles Hanssens, François-Joseph Fétis en andere toenmalige grote namen uit de Belgische muzikwereld. Hij zorgde ook voor concerten waar diens muziek werd gespeeld.

Maar ook buiten de muziekwereld had Blaes uitstekende relaties. Zo was hij in 1861, samen met de beeldhouwer Joseph Jacquet⁷, getuige bij het huwelijk van architect Gustave Saintenoy⁸ met de dochter van architect Cluysenaar.

Blaes was destijds zo populair dat hij het onderwerp was van heel wat karikaturen (op papier of in klei), waarmee hij zelf hartelijk kon lachen.

Blaes was ook vrijmetselaar. Muziek was steeds een belangrijk element in het leven van een maçonnieke loge geweest. Als destijds een muzikant wilde ingewijd worden, had hij de keuze tussen het statuut van effectief lid, met betaling van lidgelden en andere bijdragen of het statuut van *frère artiste*, waarbij geen betalingen vereist waren, maar wel werd verondersteld dat de muzikant regelmatig in zijn werkplaats kwam spelen. Van het begin van de jaren 1850 speelde Blaes vaak op feesten of andere gelegenheden in de loge maar hij trad slechts in 1858 als volwaardig lid toe tot de loge *Les Amis Philanthropes*.

Blaesmuziek⁹

Blaes componeerde ook voor zijn instrument. Van zijn hand kennen we twee concerto's voor klarinet en orkest, drie Fantasies, twee *Air varié*, salonmuziek en een *Carnaval de Venise*. Ook veel maçonnieke muziek.

Kort na het overlijden van Blaes, schonk zijn dochter aan het Koninklijk Conservatorium van Brussel het geheel van de *Manuscripts autographes des compositions pour clarinette de feu Joseph Blaes, ancien professeur au Conservatoire*.

Louis Ghémar, Spotprent van Blaes, *Le Charivari belge*, 21 janvier 1840

Jean Pierre Dantan (Jeune), Portrait-charge d'Arnold-Joseph Blaes, clarinetiste. 1840. Musée Carnavalet, Paris

Louis Ghémar, Foto van Arnold Joseph Blaes, ±1860, (photovintagefrance)

Op 31 december 1873 vraagt Blaes aan het College van Burgemeester en Schepenen van Laken een concessie op het kerkhof, die hij op 6 januari 1874 verkrijgt. Waarschijnlijk is Blaes' beslissing ingegeven door de discussies tussen gemeente en kerkfabriek over het recht op toekenning van concessies. De gemeente had al enkele jaren zelf concessies toegekend tot spijt en nijd van de kerkfabriek en had ook de bestaande perken, zeker na de uitbreiding van 1872, anders beginnen in te vullen. Perk R (nu perk 5) was gedurende jaren gebruikt voornamelijk voor protestantse en anglicaanse begravenen, wijl de gemeente wou afstappen van een verdeling van perken volgens godsdienst. Ook door het groeiende succes van het kerkhof van Laken als begraafplaats werden lege ruimtes in perken inge-

vuld. Wij vermoeden dat Blaes aan de gemeente tijdig de plaats heeft gevraagd net naast het graf van zijn grootouders en ooms¹⁰ dat al in 1857 (concessie nr. 101) genomen was voor 10 personen. Aldus verkreeg Joseph Blaes de vergunning nr. 751 voor zijn vrouw en hemzelf op hetzelfde perk naast het graf van de familie François Blaes & co, dat als particulariteit een uitstekende metalen vlam in het midden van de grafplaat heeft.

Graf van de familie François Blaes, concessie 101, Laken, Perk 5B.

Zoals in de inleiding gezegd, kiest Joseph Blaes voor Ernest Salu I als grafmonumentmaker. Die keuze is bijzonder want Salu had slechts het grafmonument voor notaris Rommel gemaakt (zie Tafotiel 62), waardoor hij waarschijnlijk de opdracht kreeg voor het monument Collot d'Escury (Tafotiel 62), concessie die ook op 6 januari 1874 werd verleend. Kende Blaes dan Salu van elders? Had Salu een connectie met het vrijmetselaarsmilieu?

Wat wel kan begrepen worden is de vorm van het grafmonument voor Joseph Blaes, dat in harmonie met het naburige monument van familie François Blaes moest zijn.

Het graf zal nog enkele jaren ongebruikt liggen wachten tot Elisa Meerti in november 1878 sterft. Vanaf dan heeft Blaes het moeilijk. Hij had al in 1871 opgehouden les te geven aan het conservatorium. Hij publiceerde nog wel een leerboek over klarinetspelen en, in 1888, zijn memoires onder de titels *Souvenirs d'une vie artistique*, waarin hij zonder pretentie en met humor terugblikte op zijn jeugd, zijn carrière en zijn ontmoetingen.

Als hij op 11 januari 1892 zijn laatste adem uitblaast, gewagen de kranten over zijn enorme successen in heel Europa en zijn grote invloed op het klarinetspel en zijn talrijke leerlingen. Maar ze tekenen hem ook als iemand die te lang geleefd heeft. *Le père Blaes, cet homme de talent, ce grand artiste, est mort. Il a succombé à de longues souffrances, à une maladie lente et douloureuse, qui, dans ces derniers temps, avait altéré jusqu'à son caractère jovial et bon. La mort est pour lui une délivrance.*¹¹ Tot kort voor zijn overlijden ging hij nog regelmatig langs in de Cercle artistique. Een andere krant is wreder: *à causer avec lui, on sentait trop qu'il appartenait à une autre génération que la nôtre, non pas la précédente, mais celle de nos grands-pères ; âge lointain où l'on pouvait être virtuose sur la clarinette, en jouer dans les salons, à Paris, à La Haye, à Saint-Pétersbourg*¹². Lezers die menen dat de jeugd te weinig respect heeft voor de ouderen: het is van alle tijden.

De vergetelheid is nog vergroot. Haast niemand herinnert zich nog Joseph Blaes. Moge toch de talrijke gidsen die tijdens hun rondleiding op het kerkhof blijven stilstaan bij het grafmonument voor Marie Pleyel¹³, haast net over dat van Blaes, hem ook even vermelden.

Wij gaan ondertussen na wanneer Pleyel en Blaes samen opgetreden hebben.

F.J. Fétis, *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*. Deuxième édition, Paris, Didot, 1860-1865 ▪ Edouard G. J. GREGOIR, *Galerie biographique des artistes musiciens belges du XVIIe et XIXe siècle*. Bruxelles, Schott frères, 1862 ▪ Edouard Mailly. *Les origines du Conservatoire royal de musique de Bruxelles*. In: *Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*. Collection in-8°. Tome 30, 1880. pp. 1-124 ▪ David Vergauwen, *Kolommen van harmonie. Muziek en vrijmetselarij in het Brussel van de negentiende eeuw*, Academic and Scientific Publishers, Brussel, 2015 ▪ Walter Zidaric, *Six lettres en français inédites d'Aleksandr Sergeevič Dargomyžskij*, in : *Revue des études slaves*, 1996, 69-3, pp. 401-412 ▪ *L'Indépendance belge* 14.01.1892, p. 2 ▪ *La Nation*, 14.01.1892, p. 2 ▪ *La Meuse*, 15.01.1892, p. 2 ▪ *Gazette de Charleroi*, 17.01.1892, p. 3 ▪ Geboorteakten Brussel 1814/2403 ▪ Overlijdensakten Brussel 1825/3122

EINDNOTEN

1. Is het een teken? In alle officiële akten wordt de vader omschreven als koopman of handelaar; behalve in de geboorteakte van Arnold, waar *artiste musicien* vermeld wordt.
2. Uit een *Ecole de chant*, opgericht in Brussel in 1811, was in 1826 een *Ecole Royale de Musique* ontstaan, die pas vanaf 1832 de titel van *Conservatoire de Bruxelles* ontving.
3. De officiële titel was "*inspecteur de toutes les musiques de la Garde*".
4. Als vooraanstaand en geleerd componist schrijft of arrangeert de heer Blaes de stukken die hij uitvoert met perfecte smaak. Niemand interpreteert de grote en prachtige muziek van Beethoven, Weber en Spohr beter dan hij; niemand weet de liederen van Mozart en de zuchten van Bellini met meer ziel, melancholie en zoektheid weer te geven. De heer Blaes gebruikt een gewone klarinet van drieënhalf octaaf, gemaakt door de heer Bachmann, zijn voorganger en leraar, een eminent professor. Het talent van de heer Blaes is compleet. Hij combineert behendigheid van expressie, draagwijdte, gelijkheid en helderheid van geluid met de meest briljante caprices, het fijnste borduurwerk en de meest ongrijpbare nuances. (eigen vertaling)

5. Het geluid dat hij uit zijn instrument haalt is van een zeldzame schoonheid, gelijkmatigheid en rondheid, en van een verbazingwekkende nauwkeurigheid. Hij is zo'n meester van zijn instrument dat hij onmiddellijk kan overschakelen van de meest krachtige *fortes* naar de zachtste, zoetste *piano's*. Hij heeft een uitstekende embouchure en houdt trouw de maat. (eigen vertaling)

6. Pas na zijn dood werd hij beschouwd als een onmiskenbare schakel in de Russische nationale muziek, die de notoire *Groep van Vijf* (de componisten Rimsky-Korsakof, Balakirev, Moussorgsky, Cui en Borodin) geïnspireerd heeft.

7. Joseph Jacquet (1822-1898) is o.a. de ontwerper van het medaillon op het mausoleum van Tilman-François Suys op Laken. Een kopie van het medaillon bevindt zich in het Atelier Salu.

8. Gustave Saintenoy (1832-1892) is o.a. de architect van het Brusselse Luxemburgstation en de architect van de graaf van Vlaanderen (de broer van koning Leopold II), voor wie hij het Paleis verbouwde en vergrootte, waarin nu het Rekenhof huist. Gustave Saintenoy overlijdt zes dagen na Blaes.

9. Met excuses voor de flauwe woordspeling.

10. Een van de ooms, gekend als Blaes-De Donder, was jaren ambtenaar aan het ministerie van Financiën en vanaf 1832 lid van de administratieve commissie van het Koninklijk Conservatorium van Brussel. Voor de diensten die hij het Conservatorium bewees was hij in december 1856 tot ridder in de Leopoldsorde benoemd. Joseph Blaes was reeds op 30 maart 1845 tot ridder in de Leopoldsorde benoemd wegens zijn talrijke internationale successen en wegens zijn verdiensten als conservatoriumprofessor en eerste klari netsolist van de Koning.

11. Vadertje Blaes, die getalenteerde man, die grote kunstenaar, is dood. Hij bezweek na lang lijden, aan een langzame en pijnlijke ziekte, die in de afgelopen tijd zelfs zijn joviale en goedaardige karakter had veranderd. De dood was een verlossing voor hem. (eigen vertaling)

12. Als men met hem praatte was het maar al te duidelijk dat hij tot een andere generatie behoorde dan de onze, niet de vorige, maar die van onze grootvaders; een verre tijd waarin je een virtuoos op de klarinet kon zijn, spelend in de salons van Parijs, Den Haag en Sint Petersburg. (eigen vertaling)

13. De vraag kan gesteld worden of het Conservatorium dat de concessie en het grafmonument voor de be-

faamde pianiste in 1875 op zich nam, de plek niet gekozen heeft omdat die vlakbij de concessie van hun collega leraar klarinet lag.

Egenhoven: onument is nieuwe troostplek voor nabestaanden van coronadoden

Website VRT Nieuws, 13 maart 2024

Een honderdtal mensen uit Egenhoven, bij Leuven, hebben het 'Onument' onthuld, een nieuwe rouwplek voor mensen die iemand zijn verloren tijdens de coronapandemie. De aanwezigen luisterden naar woorden van bedenkster Uus Knops, Leuvenschepen Bieke Verlinden (Vooruit), minister Annelies Verlinden (CD&V), architect Bas Smets en psychiater Dirk de Wachter. Iedereen kon daarna een kaarsje branden.

Het eerste Onument, met de O die verwijst naar openheid, verrees midden 2021 in Kortrijk, om de slachtoffers van de coronapandemie te herdenken. Het Onument in Egenhoven is al het zesde rouwmonument voor de corona-slachtoffers in Vlaanderen: eerder werden al Onumenten onthuld in Laken, Aarschot, Drongen, Kortrijk en Lommel.

De Onumenten zijn een initiatief van psychiater Uus Knops, de ontwerpen zijn het werk van landschapsarchitect Bas Smets. Voor architect Smets was deze onthulling heel bijzonder: als kind liep hij vlakbij school en speelde hij in Egenhovenbos. "Elk Onument is wat anders, hier loopt de open cirkel uit op de kronkelende rivier de Voer, een opvallend zicht."

Schepen van welzijn en begraafplaatsen in Leuven Bieke Verlinden, benadrukt het belang van rouw-, verdriet- en troostplekken. "Het Onument is er niet alleen voor slachtoffers van Corona, maar voor iedereen die iemand verloren is: het is een soort

ronde bank waarop je kan zitten, hangen, liggen...alles kan hier. We hopen dat veel mensen dit plekje ontdekken en het kan trouwens ook gebruikt worden voor een uitvaart of afscheidsceremonie."

Natuurbeheerder van Natuur en Bos Patrick Huvenne wijst op de unieke plek. "Alles in het leven en de natuur is veranderlijk: tijdens coronagingen we allemaal wandelen in de bossen en nu gebruiken we de natuur om te rouwen. Dit Onument is vanaf nu onderdeel van het nationaal park Brabantse wouden."

Eigenlijk ging het monument 50 meter verder opgesteld worden, ook aan een kronkel van de Voer, maar rond een prachtige grote boom, maar een storm heeft daar anders over beslist: ook dat is zoals het leven. Iedereen loofde de medewerkers van de dienst begraafplaatsen van de stad Leuven voor de hulp bij het inrichten van de troostplek. Landschapsarchitect Joeri Steeno wijst ook op nog iets bijzonder: de hele betonnen cirkel is gemaakt uit stukjes oude grafstenen uit Leuven, zo krijgen die oude graven eigenlijk een nieuw leven.

"De Onumenten zijn gestart als herdenking van de coronapandemie, maar enkele jaren later reikt hun waarde veel verder", zei federaal minister van Binnenlandse Zaken Annelies Verlinden in haar toespraak. "Ze zijn uitgegroeid tot symbolische plekken van rouw en troost, van samenhang, verbinding en hoop. Een Onument maakt iemands gemis misschien niet minder, maar kan het wel draaglijker maken."

Nerem: dodenkar tentoongesteld in kerk.

Het Laatste Nieuws, 16 maart 2024

In de kerk van Nerem staat voortaan een oude dodenkar uit de vorige eeuw tentoongesteld. De gemeente kocht de kar in 1926 aan om overledenen van hun huis naar de kerk en de begraafplaats te vervoeren. Na jaren van vergetelheid heeft de kar een lange reis gemaakt, van een schuur tot een duiventil en een kelder. Tot de familie Jaspers contact opnam met het stadsarchief: dankzij de inspanningen van Nico Olislagers en het Geschiedkundig Genootschap is de kar gerestaureerd en nu schittert dit stukje erfgoed in de kerk van Nerem.

Onze-Lieve-Vrouw-Waver: natuurbegraafplaats wordt aangelegd in geboortebos.

Gazet van Antwerpen, 15 maart 2024

Mensen hechten steeds meer belang aan een persoonlijke invulling van hun laatste rustplaats, maar een natuurbegraafplaats had Onze-Lieve-Vrouw-Waver nog niet. Nochtans is er steeds meer vraag naar, omdat mensen aandacht hebben voor duurzaamheid en milieu, of omdat ze een natuurlijke omgeving verkiezen om hun overledenen te gedenken, en de gemeenteraad van Onze-Lieve-Vrouwe-Waver heeft dan ook besloten een natuurbegraafplaats in te richten.

De natuurbegraafplaats komt vlak bij de begraafplaats van Onze-Lieve-Vrouw-Waver, op de plek waar nu het geboortebos is. "Aan het geboortebos zelf wordt uiteraard niet geraakt. Alle geboortebomen blijven staan. De natuurbegravingen krijgen hun plaats tussen de bomen", aldus verantwoordelijke schepen De Keyser. "Deze plek voldoet aan alle voorwaarden en beide gaan perfect samen. Ook de symboliek erachter vinden we mooi: de cirkel van het leven die mooi rond is."

De werken aan de begraafplaats zijn intussen gestart. Een aannemer zal een gedenkplaats, rustplek met zitbank, infobord en insectenhotel aanbrengen. Enkele oude berken worden vervangen door jonge bomen. Normaliter zijn de werken in juni klaar. Vanaf juli zal het mogelijk zijn om crematie-as in een biologisch afbreekbare urne te begraven op de nieuwe natuurbegraafplaats.

Mensen krijgen zo de mogelijkheid om ook na hun overlijden duurzame keuzes te maken. "Wat is er mooier dan na je dood weer één te worden met de natuur en te rusten in de nabijheid van een boom of een bijenvriendelijke grasplek", zo besluit De Keyser.

Roeselare: twee gedenksteden onthuld op de oude stedelijke begraafplaats.

Het Laatste Nieuws, 22 maart 2024

Op initiatief van het comité Vergeten Helden werden op de oude stedelijke begraafplaats van Roeselare twee gedenksteden onthuld voor de verzetsheldin Simonne Brugghe (1922-1987) en de Poolse generaal Maczek (1892-1994).

Generaal Maczek bevrijdde Roeselare 80 jaar geleden met de eerste Poolse Pantserdivisie. Simonne Brugghe was het Roeselaarse scoutsmeisje die omtrent de Duitse verdediging aan de Polen door speelde, waardoor deze besloten om de stad niet te bombarderen maar met de infanterie aan te vallen. Op 12 december 1944, na haar decoratie door de generaal, kwam ze samen met haar familie de graven bezoeken van de acht Poolse soldaten die sneuvelden tijdens de bevrijding van onze stad. Op de plek waar die soldaten aanvankelijk ten ruste werden gelegd, kregen de gedenksteden voor Simonne Brugghe en generaal Maczek, aanvoerder van de 1e Poolse Pantserdivisie, een permanente plek.

Generaal Maczek en Simonne Brugghe blijven boegbeelden voor al wie een vrij mens wil zijn. Zij sloegen ook bruggen tussen het Belgische en het Poolse volk. Enkele jaren geleden werden in Roeselare al murals ingehuldigd ter ere van Simonne Brugghe en generaal Maczek.

Tijdens de plechtigheid werd ook het eerste info-bord van de Poolse bevrijdingsroute op openbaar domein onthuld. Het bord kreeg een plaatsje vlak bij de twee gedenksteden. Andere gedenkorden zullen nog volgen.

Amsterdam: begraafplaats Sint-Barbara.

Het Parool, 23 maart 2024

Op veel plekken in Amsterdam wonen mensen in armoede. Met de hulp van de lezers van Het Parool laat de stichting Amsterdammer helpt Amsterdammer wekelijks een wens in vervulling gaan en zo kwam de begraafplaats Sint-Barbara aan de beurt die een ruimte voorziet voor mensen zonder netwerk. De braakliggende graven liggen er weinig florissant bij, een plan voor passende beplanting ligt klaar, maar het geld ontbreekt.

De begraafplaats Sint-Barbara ligt aan de Spaarnedijk. De namen en geboorte- en sterfdata van overledenen, vaak dakloos en verslaafd, gestorven zonder nabestaanden die de begrafenis op zich namen, staan in een glazen plaat gegraveerd. Op deze van oudsher katholieke begraafplaats verzorgt het Drugspastoraat, een christelijke stichting die verslaafden een vangnet biedt, deze plek en geeft deze overledenen een waardig afscheid, na een leven dat zich met regelmaat liet kenmerken door tegenslag, verdriet en pijn.

Sinds 2003 is het grafmonument in gebruik, vertelt Jacqueline Degenkamp. Ze is de derde generatie Degenkamp die zich ontfermt over de laatste rustplaats van velen. "Voorheen lagen deze mensen

verspreid begraven in algemene graven. Na tien jaar stonden die op de lijst om geruimd te worden. Mijn vader is toen in gesprek gegaan met het Drugspastoraat. Het ging hem aan het hart dat deze mensen geen eigen plek hadden, in een graf lagen zonder naam. Hij wilde iets voor hen bedenken."

Zo gezegd, zo gedaan: het Drugspastoraat huurde een stukje grond, de mensen werden herbegraven en er kwam een glazen gedenkplaat met de namen en jaartallen. Degenkamp: "Mijn vader heeft daar over nagedacht: die glasplaten kan je eraf halen en dan kan je er een nieuwe naam bijzetten."

Het eerste rijtje graven – Degenkamp: 'Je moet het zien als een familiegraf' – lag binnen de kortste keren vol, en dus zag het Drugspastoraat zich zo'n tien jaar geleden genoodzaakt een tweede laantje te huren. Ook daar staan al een hoop namen genoteerd, maar de doffe aarde met hier en daar wat sprietjes, biedt een troosteloos gezicht. De graven – in totaal een kleine 15 meter lang en 5 meter breed – liggen al tien jaar braak. Speciale planten en grassen, geselecteerd door een tuinarchitect, moeten daar verandering in brengen. Ze doen het goed in het zand, maar laten zich óók makkelijk verplaatsen.

Handig, want soms moet een graf open, en dan gaan de planten niet verloren, maar schuiven ze een stukje door. Er komen ook plateautjes op poten van cortenstaal, waarop men iets ter nagedachtenis kan achterlaten. Het plan is om het onderhoud door mensen uit de gemeenschap te laten doen; schoffelen als dagbesteding. Maar fikse kosten staan de uitvoering in de weg: het Drugspastoraat heeft niet de middelen om het plan te verwezenlijken en hoopt daarom op donaties.

O.v.v. 'Graven Drugspastoraat' kan geld worden overgemaakt op NL30 RABO 0125 9437 33 t.n.v. Stichting Amsterdammer helpt Amsterdammer. Van het ingezamelde bedrag wordt het grafmonu-

ment op Sint-Barbara opgeknapt.

Als een overledene geen nabestaanden heeft of de nabestaanden geen geld hebben, dan betaalt de gemeente voor de uitvaart. Zo'n gemeentelijke uitvaart wordt vaak eenvoudig gehouden en bevat de basisdiensten, zoals het vervoer van de overledene, de begraafplaats of het crematorium, en een eenvoudige kist of urn. Het Drugspastoraat werkt met de gemeente samen om een waardige uitvaart te regelen voor overleden verslaafden. Zo tekent de stichting Walk of life, opgezet door geestelijk verzorger Zwanine Siedenburg, de levensverhalen van verslaafden op, zodat die na hun dood blijven bestaan, en waaruit geput kan worden voor een in memoriam. "Het zijn vaak heel treurige, maar ook heel bijzondere verhalen," zei ze eerder in Het Parool. "Ieder mens doet ertoe."

Grafmonument architect Albert Dumont komt naar De Panne

Krant van West-Vlaanderen, 6 april 2024

De Dumontwijk is een uniek stukje kustarchitectuur en telt verschillende schitterende architecturale pareltjes. Grondlegger van dit project waren architect Albert Dumont en zijn zoon Alexis. Op vraag van de familie Dumont verhuist het grafmonument van architect Albert Dumont van de begraafplaats in Alseberg (Beersel) naar De Panne.

De stoffelijke resten van Albert Dumont (1853-1920) liggen momenteel op de oude Belgische begraafplaats van Vorst in Alseberg. Die concessie is verlopen en het historische grafmonument met artistieke kwaliteiten dreigt te verdwijnen. Daarom hebben de nabestaanden van de architect aan het lokaal bestuur van De Panne gevraagd om het grafmonument over te brengen naar De Panne.

Albert Dumont behoorde tot een welgestelde familie van Franse origine, die zich onder het Keizerrijk in Gent vestigde. Omstreeks 1880 verzeilde

Albert Dumont voor het eerst in De Panne. Albert Dumont lag, samen met zijn zoon Alexis, aan de basis en de ontwikkeling van de sinds 1995 beschermde Dumontwijk. In 1902-1904 tekenden ze het aanlegplan van de wijk en realiseerden er honderden villa's in cottage- en historiserende stijl. Voor de Franse Revolutie was deze locatie voornamelijk duinengebied, in het bezit van abdijen of de graaf van Vlaanderen, waar de adel ging jagen. Begin 19de eeuw erfde Pieter Louis Antoine Bortier het oostelijke gedeelte van de duinen, het andere deel was voor Louis Ollivier, die er als eerste een villa liet bouwen. Zijn zoon Pedro ging in zee met architect Arthur Bonzel, die op zijn beurt een beroep deed op Albert Dumont voor een ontwerp van de eerste urbanisatiefase.

De Panne heeft veel te danken aan de familie Dumont. Niet alleen verwijst de naam Dumontwijk naar de familie, ook bij het ontstaan van de zeilwagensport was de familie bepalend. Het overbrengen van het grafmonument is voor het lokaal bestuur dan ook een erezaak waarmee we onze erkentelijkheid aan de familie betonen.

Kortrijk: vijf sculpturen uit Trezoor naar de openbare ruimte

Het Nieuwsblad, 6 april 2024

Trezoor is het Regionaal Erfgoeddepot voor Zuid-West-Vlaanderen. Met het project Beeld in jouw buurt wilde de stad Kortrijk enkele beelden weer in de openbare ruimte plaatsen. Het vijfde en laatste beeld Fontein met Vis en Kind wordt nu uit Trezoor gehaald.

Het beeld stond eerder opgesteld in het Astridpark in één van de waterbassins. Bij de heraanleg van het park in 2003 moest het wijken voor een aantal nieuwe sobere fontein. Nu krijgt het beeld weer een vaste plek op de begraafplaats Sint-Jan in de Meensesteenweg in Kortrijk, in de waterpartij aan de ingang van de begraafplaats. De leidingen en

sputmond worden vervangen zodat het beeld weer kan werken als een fontein.

Fontein met Vis en Kind is een werk van Koos van der Kaaij (1899- 1976). Hij was een Nederlandse beeldhouwer die een groot deel van zijn leven in Vlaanderen heeft gewerkt en gewoond. Koos van der Kaaij hielp onder meer mee om het vernielde Nepomucenusbeeld op de Leiebrug te vervangen.

De voorbije jaren kregen vier beelden een nieuwe plek in Groot-Kortrijk. Le Conscient van Octave Landuyt staat sinds 2021 in het voorportaal van het Guldensporencollege Kaai, Gepantserd wezen van Gerard Holmens kreeg een stek in de voortuin van De Branding, Zonder Titel van Jean-Luc Verpoucke verhuisde naar de voortuin van de vroegere spinnerij De Stoop en De Koningin van Jef Claerhout kreeg een troon in de kerk in Kooigem.

Vorst: zeldzame korstmossen op het nipper-tje gered op kerkhofmuur

Website VRT Nieuws, 5 april 2024

Aan de kerk van Groot-Vorst in Laakdal staat sinds vandaag een infobord over korstmossen. Op een oude muur aan het kerkhof zijn 90 van die korstmossen ontdekt, waarvan 10 zeer zeldzame soorten zijn. Bijna was alles weggespoten tijdens renovatiewerken.

De zwavelgroene schotelkorst en steentandpastakorst zijn slechts 2 van de 90 soorten korstmos die je kan terugvinden op de oude kerkhofmuur in Vorst, Laakdal. Sinds vandaag staat er een infobord voor voorbijgangers, met prachtige kleuren en uitvergrotingen. Dit muurtje is de tweede belangrijkste verzamelplaats van korstmossen in ons land met maar liefst 10 zeldzame soorten.

De unieke oase voor korstmossen ging bijna verloren. Een paar jaar geleden werd de Sint-

Gertrudiskerk gerenoveerd. De 500 jaar oude zandsteen zat vol korstmossen en een werkgroep van Natuurpunt ontdekte toen hoe waardevol dit stuk muur aan het oude kerkhof was. Men wilde die muur ook renoveren, maar gelukkig hebben de mensen van Natuurpunt de korstmossen kunnen redden. Begraafplaatsen zijn door hun rust en onverstoorde omgeving wel vaker een verzamelplaats van zeldzame korstmossen.

Lebbeke: beschermde calvarieberg op begraafplaats moet straks weer schitteren

Het Nieuwsblad, 3 april 2024

Vlaams minister van Onroerend Erfgoed Matthias Diependaele (N-VA) kent via het Agentschap Onroerend Erfgoed een premie toe van bijna 295.000 euro voor de restauratie van de calvarieberg op de gemeentelijke begraafplaats van Lebbeke.

De calvarieberg met monumentaal kerkhofkruis in Lebbeke is een zeer waardevol funerair monument in neogotische stijl uit 1890. De originaliteit blijkt vooral uit de ongewone plattegrond en verzorgde decoratie met zeven nissen waarin de Zeven Weeën van Onze-Lieve-Vrouw voorgesteld worden, refererend aan de diepgaande Mariadevotie van de parochianen van Lebbeke.

Het kerkhof in het centrum werd ontworpen door de Dendermondse stadsarchitect Edouard Bouwens en werd in 1890 in gebruik genomen. De brede, centrale hoofdlaan leidt naar de calvarieberg, de terracotta beeldengroepen op de begraafplaats werden ontworpen door de Gentse beeldhouwer A. De Lanier. In 2002 werd het oude deel van de begraafplaats beschermd als monument.

De calvarieberg is vandaag in slechte staat. In een eerste fase worden de graven, de grafkelders en de verharding gerestaureerd. Alle keldermuren worden opnieuw gecementeerd in functie van de waterdichting. Ook de omgeving wordt opgeknapt:

het metalen hekwerk, sokkels en steunen in blauwsteen worden hersteld. Nadien volgt de restauratie van de grote stenen sokkel, het kerkhofkruis, de afsluiting en de conservatie en restauratie van de terracotta beeldgroepen van de begraafplaats. De restauratie zal in totaal 614.000 euro kosten en negen maanden in beslag nemen. Wanneer de werken zullen starten, is nog niet duidelijk.

Baasje en huisdier samen begraven: Oostende past als eerste zijn stedelijk reglement aan

Website VRT Nieuws, 22 april 2024

Sinds 15 maart maakt een Vlaams decreet het mogelijk dat eigenaars samen met hun huisdieren begraven kunnen worden, Oostende heeft meteen alles in het werk gesteld om dit ook effectief te doen.

"Oostende is zo de eerste stad die het stedelijk reglement op de grafvergunningen heeft gewijzigd", zo zegt schepen van burgerzaken Hina Bhatti. Het reglement wordt ook meteen gepubliceerd op de website van de stad, zodat iedereen kan lezen hoe het in zijn werk gaat.

De band tussen mens en huisdier kan zeer sterk en uniek zijn: het verlies van een huisdier staat gelijk aan het verliezen van een gezinslid van het gezin en gaat gepaard met heel veel verdriet. Vele gezinnen willen de assen van hun dieren ook bewaren, en het Oostendse stadsbestuur vindt dan ook dat het mogelijk moet zijn dat een huisdier samen met zijn baasje begraven kan worden.

Het gaat voor alle duidelijkheid om gecremeerde dieren. Onder de term huisdieren wordt verstaan: tamme dieren die in huis gehouden worden voor gezelschap en emotionele steun. Na het overlijden van de eigenaar worden de urnen van de huisdieren dan mee in het graf geplaatst. In het Maria-

Hendrikpark in Oostende bestaat er al een dierenstrooiweide.

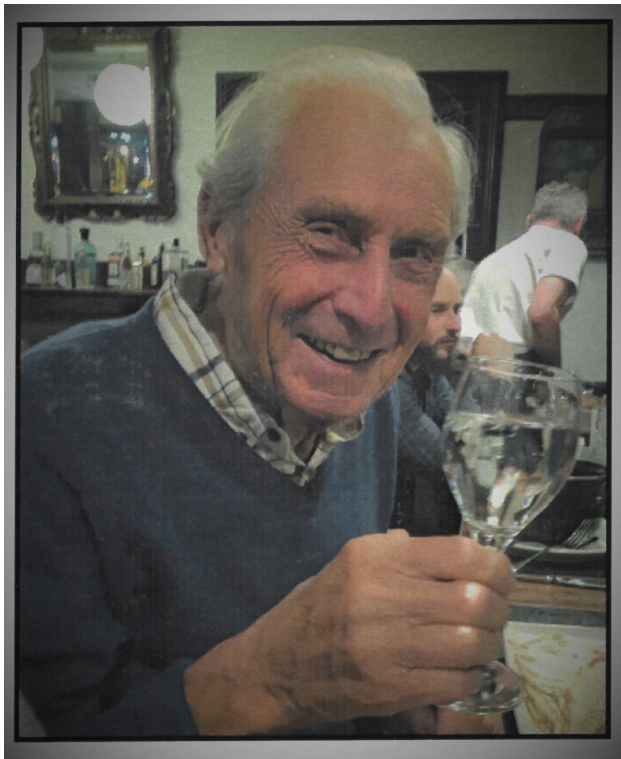
In Memoriapark in Roosdaal ingehuldigd

Het Laatste Nieuws, 1 mei 2024

In Roosdaal kan je vanaf nu ook oud-bewoners herdenken in het 'In Memoriapark' naast de begraafplaats op de Lostraat. Drie jaar geleden werd dit voorstel van oppositieraadslid Dirk Evenepoel (Roosdaal-Anders) goedgekeurd op de gemeenteraad en afgelopen weekend werd het park officieel ingehuldigd.

Bij een geboortebos wordt een boom geplant ter gelegenheid van een geboorte, bij het In Memoriapark wordt een boom geplant waar een boom-schijf met de naam van de overleden persoon wordt op aangebracht. Op termijn ontstaat er zo een bos dat zowel een ecologische functie vervult als een tastbare herinnering aan de dierbare overledenen. Omwille van praktische redenen werd in samenspraak met de milieudienst beslist om geen bos, maar een park in te richten.

Voor de begroetingsruimte aan het kerkhof in de Lostraat werd een serene plek gecreëerd door de aanplanting van verschillende bomen en hagen en de aanleg van groene waterdoorlatende paden, waar het rustig toeven is op banken langs het pad. Jaarlijks zullen hier in de lente boomschijven in de bomen worden opgehangen waarop de voornamen gegraveerd worden van de overledenen van het voorgaande jaar. Dit zijn niet alleen de overledenen die in Roosdaal woonden maar ook deze die een sterke band hadden met de gemeente. Tijdens de inhuldiging van het park op 27 april werden voor de eerste keer deze boomschijven, met de namen van de overledenen in 2023, geplaatst.

IN MEMORIAM

de Heer Willy BOULAERT

echtgenoot Gisèle SALU

Op 25 mei 2022 overleed de heer Willy Boulaert (Nederbrakel, 1930 – Laken, 2022) op 92-jarige leeftijd. De heer Boulaert was de echtgenoot van mevrouw Gisèle Salu, dochter van Ernest Salu III. Hij werd op 1 juni bijgezet in de concessie Salu op het kerkhof van Laken in het bijzijn van familie en vrienden.

Het voltallige bestuursorgaan van vzw Epitaaf wenst mevrouw Salu en familie alle steun toe en is de heer Willy Boulaert en mevrouw Gisèle Salu zeer erkentelijk. Dankzij hun legaat kon de woning en het atelier Ernest Salu via de Koning Boudevijnstichting worden aangekocht op voorwaarde dat onze vereniging er zijn activiteiten in kon verder zetten en ontplooiën via een erfpacht.

Naar jaarlijkse gewoonte brengen wij op 25 mei hulde aan de heer Boulaert met een bloemstuk op de concessie.

IN MEMORIAM

Monsieur Willy BOULAERT

époux de Gisèle SALU

Le 25 mai 2022, Monsieur Willy Boulaert (Nederbrakel, 1930 – Laeken, 2022) est décédé à l'âge de 92 ans. Monsieur Boulaert était l'époux de Madame Gisèle Salu, fille d'Ernest Salu III. Il a été inhumé le 1er juin dans la concession Salu au cimetière de Laeken en présence de sa famille et de ses amis.

L'ensemble du conseil d'administration de l'asbl Epitaaf souhaite apporter tout son soutien à Madame Salu et à sa famille, et exprime sa profonde gratitude à Monsieur Willy Boulaert et à Madame Gisèle Salu. Grâce à leur legs, la maison et l'atelier d'Ernest Salu ont pu être acquis par la Fondation Roi Baudouin, à condition que notre association puisse y poursuivre et développer ses activités grâce à un bail emphytéotique.

Comme chaque année, le 25 mai, nous rendons hommage à Monsieur Boulaert avec un bouquet de fleurs sur la concession.

TERUGBLIK OP DE OPEN ALGEMENE
VERGADERING
25 MAART 2024

COLOFON

Epitaaf vzw
Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16
1020 BRUSSEL (Laken)

info@epitaaf.org
www.epitaaf.org
rekeningnr.:BE20 0682 0392 6056

<https://www.facebook.com/atelier.Salu/>